

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 5/2'2021

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2))

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2021 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 26.05.2021

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 9 від 19 травня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2021
© "Економіка. Фінанси. Право",
2021

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 5/2'2021

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2))

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on September 24, 2020 № 1188 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 9 dated May 19, 2021). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 26.05.2021

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2021
© "Economics. Finances. Law",
2021

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Шеф-редактор

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вереzubова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сіскос Евангелос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»», Академік Академії економічних наук України

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижєвська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніяданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Скоржевська-Амберг Малгожата, Доктор філософії, адвокат, Університет Козмінського, юридичний коледж, Кафедра теорії, філософії та історії права (Польща)

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editors-in-chief

Valentyna P. Levchenko, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Volodymyr V. Holovach, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik", Honored Lawyer of Ukraine

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton O. Boiko, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Olena H. Velychko, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Tatyana A. Verezubova, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Anatoliï M. Herasymovych, Dr. Economics, Professor, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Tetiana A. Holovach, Dr. Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit

Iryna I. Kryshchopa, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Yurii M. Mantsevych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Yevheniia S. Poliakova, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Olena M. Potyshniak, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Volodymyr H. Prushkivskiyi, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Serhiï A. Tkachenko, Dr. Economics, Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"», Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine

Viktor V. Trynchuk, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Liudmyla V. Chyzhevska, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Serhiï F. Konstantinov, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Viktor I. Vasylynychuk, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Valerii O. Hlushkov, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Volodymyr V. Luts, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Kuat S. Musin, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ihor V. Ozerskyi, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Kozminski University, College of Law, Department of Theory, Philosophy and History of Law (Poland)

Yurii O. Frytskyi, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Anatoliï O. Yarovyï, PhD Law, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Managing editor: Lesia P. Popovetska-Demchenko

Issue Editor: Anna O. Tumanian

ЗМІСТ

<i>ІВЧЕНКО Є.А., МАРТИНОВА Л.В., МАРТИНОВ А.А.</i> Передумови формування системи антикризового управління на промислових підприємствах	5
<i>МИРГОРОД В.О., ВОЛОДИНА О.О.</i> Бандитизм (ст. 257 КК України), розбій (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України) і проблеми співвідношення цих складів злочинів	13
<i>ПОТАПОВА М.Ю.</i> Дослідження людського капіталу в Україні: теоретичні засади і прикладні аспекти	18
<i>ТКАЧЕНКО С.А., ПОТИШНЯК О.М., ПОЛЯКОВА Є.С.</i> Механізм системи регулювання затрат на якість	23
<i>ТРАЧ В.В., ШВАГІРЕВА В.С.</i> Основні аспекти впровадження Scrum методології в управління виробництвом інноваційних підприємств	27
<i>ЗАКОМОРНА К.О., РОГОЗІН Д.А.</i> Органи конституційного контролю пострадянських країн: спільні та відмінні риси	30
<i>СКОРОПИСОВА Н.І.</i> Поняття та основні характеристики ділової репутації юридичних осіб в Україні ...	34
ОГЛЯДИ, КОМЕНТАРІ, КОНСУЛЬТАЦІЇ	
Трудові перевірки: типові порушення роботодавців	39

CONTENTS

<i>IVCHENKO Ye., MARTYNOVA L., MARTYNOV A.</i> Prerequisites for the formation of an anti-crisis management system at industrial enterprises	5
<i>MYRHOROD V., VOLODINA O.</i> Banditry (article 257 of the Criminal Code of Ukraine), robbery (article 187 of the Criminal Code of Ukraine), extortion (article 189 of the Criminal Code of Ukraine) and problems of the relationship between these crimes	13
<i>POTAPOVA M.</i> Human capital research in Ukraine: theoretical principles and applied aspects	18
<i>TKACHENKO S., POTYSHNIAK O., POLIAKOVA Ye.</i> Mechanism of the quality cost administration system ...	23
<i>TRACH V., SHVAHIREVA V.</i> The main aspects of the introduction of Scrum methodology in the production management of innovative enterprises	27
<i>ZAKOMORNA K., ROHOZIN D.</i> Constitutional control in the post-soviet states: general and distinctive features	30
<i>SKOROPYSOVA N.</i> The concept and main characteristics of the corporate reputation of legal entities in Ukraine	34
REVIEWS, COMMENTS, CONSULTATIONS	
Labor inspections: typical violations of employers	39

ІВЧЕНКОЄвген Анатолійович
ivchenko@snu.edu.ua

д.е.н., доцент, в.о. директора
навчально-наукового інституту
економіки і управління
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

МАРТИНОВАЛілія Володимирівна
martinova@snu.edu.ua

к.е.н., доцент кафедри,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

МАРТИНОВАндрій Анатолійович
pubrealin@ukr.net

к.е.н., доцент кафедри,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

УДК 339.13.027

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF AN ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM AT INDUSTRIAL ENTERPRISES**DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).1)

IVCHENKO Yevhen – Doctor of Economics, Associate Professor, Acting Director of the Educational and Scientific Institute of Economics and Management, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

MARTYNOVA Liliia – PhD in Economics, Associate Professor of department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

MARTYNOV Andrii – PhD in Economics, Associate Professor of department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

У статті розглянуто основні передумови формування системи антикризового управління на підприємствах у контексті системної трансформації зовнішньої та внутрішньої складових середовища господарювання, визначені проблемні аспекти системи антикризового управління. Досліджено основні наукові підходи, які розкривають сутність антикризового управління, а також нормативно-правовий базис, що регулює механізм управління підприємствами в умовах кризового стану. В результаті дослідження виокремлено основні підходи до класифікації інструментарію антикризового управління на підприємствах, що є передумовою до формування раціональної системи антикризового управління на підприємстві. Встановлено, що подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення вектору розвитку системи антикризового управління в умовах транзитивної економіко-правової системи господарювання в Україні.

* * *

Introduction. The development of Ukraine's economy today takes place in an unstable market environment, continuous modernization of the regulatory and legal field of economic activity of enterprises and structural transformations of the financial and economic sphere. The systemic financial crisis and the high level of impact of negative factors of entrepreneurial activity cause an increase in the level of risk of financial crisis in enterprises. In this regard, the formation of an effective system of crisis management in industrial enterprises is of particular importance

The purpose of the paper is to study the determining factors and conditions of formation of the anti-crisis management system at the enterprises of the industrial sector of the economy of Ukraine.

Results. The paper considers the main prerequisites for the formation of a crisis management system at enterprises in the context of the systemic transformation of the external and internal components of the business environment, identifies problematic aspects of the crisis management system. It is established that industrial enterprises in Ukraine carry out their economic activities under the influence of a wide range of adverse factors of internal and external nature, which certainly requires further development of the crisis management component as an integral part of the overall management system. The main scientific approaches that reveal the essence of anti-crisis management, as well as the regulatory framework governing the mechanism of enterprise management in a crisis are studied. The study establishes the following basic principles of crisis management: early identification of crisis phenomena and the factors that cause them, rapid response to signs of crisis, use of internal potential and rehabilitation mechanisms to counter crisis phenomena, ensuring control over the effectiveness of crisis measures. As a result, of the study, the main approaches to the classification of crisis management tools in enterprises are identified, which is a prerequisite for the formation of a rational system of crisis management in enterprises.

Conclusion. It is established that further research can be aimed at determining the vector of development of the crisis management system in the transitive economic and legal system of management in Ukraine.

Ключові слова: криза, антикризове управління, принципи та інструментарій антикризового управління, індикатори ділових очікувань, принципи антикризового управління

Keywords: crisis, crisis management, principles and tools of crisis management, indicators of business expectations, principles of crisis management

ВСТУП

Розвиток економіки України сьогодні відбувається в умовах нестабільного ринкового середовища, безперервної модернізації нормативно-правового поля господарської діяльності підприємств та структурних трансформацій фінансово-економічної сфери. Системна фінансова криза та високий рівень впливу негативних факторів підприємницької діяльності обумовлюють зростання рівня ризику виникнення фінансової кризи на підприємствах. У зв'язку із цим, особливого значення набуває формування ефективної системи антикризового управління на промислових підприємствах.

Дослідження питань антикризового управління знайшло своє відображення в роботах таких вітчизняних та закордонних вчених, як: С. Беляєв, І. Бланк, В. Василенко, В. Герасимчук, О. Терещенко, Е. Уткін, З. Шершньова, М. Чумаченко. Незважаючи на наявність комплексних досліджень у сфері антикризового управління на промислових підприємствах, на наш погляд, недостатньо уваги приділено дослідженню передумов формування системи антикризового управління в умовах транзитивної економіки України.

МЕТА статті – дослідження визначальних факторів і умов формування системи антикризового управління на підприємствах промислового сектору економіки України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використано систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Термінологічний аналіз застосовувався під час розкриття понять «криза» та «антикризове управління». Статистичний метод використовувався у дослідженні основних тенденцій розвитку макроекономічних процесів у державі та вивченні нормативно-правових актів, формуванні та обґрунтуванні висновків.

Системно-структурний метод використовувався під час виокремлення основних підходів до класифікації інструментарію антикризового управління на підприємствах. Застосування методу системного аналізу дозволило виявити недоліки в основних етапах антикризового управління, сформулювати принципи антикризового управління на підприємствах та визначити напрями подальших досліджень у цій сфері.

РЕЗУЛЬТАТИ

На наш погляд, до кола найсуттєвіших передумов формування системи антикризового управління на промислових підприємствах слід віднести вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання, що обумовлюють формування ризиків виникнення кризового стану на підприємствах, стан нормативно-правового забезпечення антикризового управління суб'єктами господарювання в промисловому секторі економіки, що визначає регламентовані законодавством та внутрішніми нормативно-правовими документами умови та обмеження щодо реалізації антикризових заходів та наявний інструментарій антикризового управління, що визначає набір методів здійснення антикризових процедур на підприємстві.

Останні офіційні статистичні дані свідчать про на-

ростання негативних тенденцій в економіці. Так, за січень-вересень 2020 р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств в Україні становив 93,3 млрд грн прибутку. Водночас за той же період попереднього року (січень-вересень 2019 р.) було отримано 342,8 млрд грн прибутку. Також спостерігається збільшення питомої ваги підприємств, що отримали збиток. Частка збиткових підприємств у січні-вересні 2020 р. становила 34,8 % порівняно з 22,7 % збиткових підприємств у січні-вересні 2019 р. [1]. Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2020 р. порівняно із 2019 р. зменшився на 4,0 % [2].

Безумовно одним із факторів, що обумовив збільшення темпів наростання негативних явищ у сфері виробництва є наслідки карантину, впровадженого для протидії пандемії коронавірусної інфекції, викликаній коронавірусом SARS-CoV-2. Обмеження й заходи, спрямовані на протидію розповсюдженню коронавірусної інфекції призвели до виникнення стану «шоку» у світовій економіці, наслідки якого будуть створювати вплив на міжнародну економічну систему у довгостроковій перспективі.

У зв'язку з кризовою ситуацією, викликану пандемією COVID-19, український бізнес у 2020 р. опинився на межі виживання. Спад економіки, скорочення купівельної спроможності та зміна поведінки громадян, відсутність підтримки (або її неефективність) з боку держави призвели до скорочення виробництва, або навіть зупинки цілих галузей господарства. В умовах кризи держава запровадила жорстку регуляторну політику, що створила перепони для роботи, знижуючи рентабельність бізнесу [3].

Однак проблеми обумовлені пандемічною кризою у 2019–2020 рр. не є для України вирішальними. Так, у 2015–2019 рр. спостерігається стійка питома вага підприємств, що отримали збиток (від 26,3 % від загальної кількості підприємств у 2015 р. до 26 % від загальної кількості підприємств у 2019 р.) [4, с. 140]. Отже, більше чверті підприємств в Україні упродовж 2015–2019 рр. є збитковими, що, безумовно, є тривожним індикатором порушення економічної безпеки на підприємствах.

Досліджуючи передумови антикризового управління на промислових підприємствах, слід зазначити, що окремої уваги заслуговують аналітичні інструменти визначення ділових очікувань, що дозволяють здійснювати оцінку динаміку змін в економіці з місячною та кварталною періодичністю та прогнозувати виникнення поворотних точок.

Розрахунок таких показників здійснюється на основі Методики розрахунку індикаторів ділових очікувань, затвердженої Наказом Державної служби статистики України «Про затвердження Методики розрахунку індикаторів ділових очікувань згідно з вимогами розширеного Спеціального стандарту поширення даних Міжнародного валютного фонду» № 411 від 30.12.2014 р. [5].

За даними на I кв. 2021 р. спостерігається підвищення індикатора ділової впевненості у промисловості на 0,5 в.п. порівняно із даними IV кв. 2020 р.,

однак значення цього показника сьогодні залишається від'ємним і становить -8,4%. Індикатор ділового клімату в промисловості за даними на I кв. 2021 р. не змінився та має також від'ємне значення -0,1% [6].

Аналіз показників прибутковості підприємств та показників ділових очікувань дозволяє зробити висновки про відсутність загалом оптимістичних очікувань розвитку промисловості в останньому періоді. Системна криза в економіці України у 2019 р. була значно посилена під впливом зовнішніх факторів, обумовлених реалізацією заходів протидії розповсюдженню пандемії COVID-19, що здійснювалися як у межах України, так і у світовому масштабі.

У межах представленого дослідження окремої уваги заслуговує визначення сутності категорій «криза» та «антикризове управління», підходи до розкриття змісту яких у науковій літературі характеризуються неоднозначністю.

Термін «криза» походить від грецького «krisis» – рішення [7]. Головною ознакою кризи є глибоке і стрімке порушення економічної рівноваги, обумовлене виникненням і загостренням протиріч в економічній системі.

Категорія «криза» характеризується як надскладне становище, занепад, загострення ситуації [8, с. 171]. Цьому поняттю з одного боку надається негативний зміст, з іншого – кризу визначають як природний етап розвитку будь-якої економічної системи.

На думку Безверхнюк Т.М., процес функціонування й розвитку будь-якої соціально-економічної системи – це циклічна зміна стану системи від стабільного до кризового, причому криза порушує стійкість системи, виступаючи джерелом її оновлення [9, с. 26].

Криза, що виникає на підприємстві та загалом в економіці, може розглядатися як об'єктивне порушення рівноваги та передумова наступного розвитку фінансово-економічної системи. Але, на наш погляд, таке положення є обґрунтованим за умов, що криза не досягає катастрофічного рівня, що призводить до безповоротного руйнування економічної системи.

Розкриттю змісту поняття «антикризове управління» присвячені численні наукові дослідження. У закордонній науковій літературі термін «антикризове управління» трактують як «кризовий менеджмент» (crisis management) [10]. Тобто, антикризове управління розглядається як особливий розділ менеджменту, спрямований на протидію виникненню кризових явищ на підприємстві.

І.Ю. Спіфанова вважає, що найбільш поширеним підходом до трактування «антикризового управління» у наукових джерелах є характеристика його як функції менеджменту спрямованої на уникнення кризових ситуацій, зменшення або ліквідацію фінансової кризи на підприємстві та забезпечення належного рівня платоспроможності підприємства [11, с. 266].

Комплексне узагальнення підходів до трактування сутності антикризового управління наведено в роботі К.І. Докуніної, яка на основі аналізу наукових підходів дала характеристику цього поняття як системи заходів, спрямованих на попередження кризи за допомогою специфічних методів, способів та прийомів управління, що запроваджуються для недопущення банкрутства та відновлення платоспроможності певного

суб'єкта господарювання [12, с. 115].

Заслуговує на увагу, запропонований О.В. Тимошенко підхід, згідно з яким система антикризового управління складається із сукупності заходів передкризового, реактивного (в умовах кризи) та післякризового характеру [13, с. 190]. Отже, у такому ракурсі антикризове управління розглядається як динамічний безперервний процес, що складається з низки повторюваних стадій управління.

На наш погляд, найбільш придатним для використання в межах представленого дослідження є широкий підхід до розуміння сутності «антикризового управління», що обумовлює не тільки сукупність заходів протидії негативним явищам, що склалися на підприємстві, а й формування системи контролю й виконання дій превентивного характеру, орієнтованих на попередження виникнення кризи на підприємстві.

Слід погодитися із думкою, що антикризове управління має активізуватися з моменту створення суб'єкта господарювання, адже потенційні загрози настання кризи повинні враховуватися ще на початковому етапі становлення системи управління підприємством [14, с. 85].

Причинами, що обумовлюють низьку ефективність функціонування та виникнення кризи на підприємствах, є вплив сукупності факторів екзогенного та ендогенного характеру. До кола факторів екзогенного характеру відносять: високий рівень імпортозалежності внутрішнього ринку; нестабільність політичної ситуації; відсутність державних гарантій для інвесторів; корупцію; нестабільність курсу валют та високий рівень інфляції; відсутність державної підтримки інноваційної діяльності; відсутність структурних перетворень у галузях; сировинну та низькотехнологічну спеціалізацію українського експорту тощо. Факторами ендогенного характеру є застарілість організаційних структур управління підприємствами, нестача власних фінансових ресурсів, неефективність амортизаційної політики, жорсткість умов залучення кредитних та інвестиційних ресурсів, критичний рівень зносу основних фондів, неефективність механізмів їх відтворення, відсутність інноваційних технологій із виробництва високотехнологічної продукції тощо [15, с. 98].

Отже, промислові підприємства в Україні проводять свою господарську діяльність, знаходячись під впливом широкого кола несприятливих факторів внутрішньої та зовнішньої природи, що, безумовно потребує подальшого розвитку компоненту антикризового управління як невід'ємної складової загальної системи управління на підприємстві.

Основу нормативно-правового забезпечення антикризового управління на підприємствах складають джерела національного законодавства та внутрішні нормативно-правові акти підприємств.

До кола спеціальних нормативно-правових документів, що регулюють правові відносини у сфері управління підприємствами, що опинилися в кризовому стані, та, спрямовані на подолання фінансово-економічної кризи в національній економіці слід віднести:

Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII, що встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника юридичної особи або визнання його банкрутом із метою задо-

волення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи [16];

Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР, що регулює договірні правовідносини між платниками та одержувачами грошових коштів стосовно відповідальності за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань [17];

Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку функціонування автоматизованої системи «Банкрутство та неплатоспроможність» № 594/5 від 18.02.2020 р., що визначає організаційні та технологічні засади функціонування автоматизованої системи «Банкрутство та неплатоспроможність» за допомогою засобів телекомунікації, її складові, а також порядок розміщення, розкриття та оприлюднення відомостей у ній [18];

Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання стосовно наявності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства» від 10.09.2020 р. № 3105/5, що визначає процедури аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єктів, що опинилися в кризовому стані [19];

Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» від 19.01.2006 року № 14, що затверджує Методичні рекомендації, розроблені з метою визначення однозначних підходів під час аналізу фінансово-господарського стану підприємств на предмет виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства; своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для вжиття заходів із запобігання банкрутству підприємств, а також виявлення резервів підвищення ефективності виробництва та відновлення платоспроможності підприємств шляхом їх санації [20];

Постанова Кабінету Міністрів України «Про фонд стабілізації підприємств та організацій, внесених до реєстру неплатоспроможних» № 466 від 7 квітня 1998 р., що визначає джерела формування і встановлює порядок використання коштів Фонду стабілізації підприємств та організацій, внесених до реєстру неплатоспроможних [21].

До кола нормативно-правових актів, спрямованих на протидію сучасним кризовим явищам в економіці України загалом, слід віднести:

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 р. № 540-ІХ, що загалом спрямований на спрощення умов господарської діяльності та зниження регулятивного тиску для підприємств, підтримку громадян України [22];

Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми стимулювання еконо-

міки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами із запобігання виникненню й поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-COV-2, на 2020–2022 роки» від 27 травня 2020 р. № 534 [23];

Постанова Кабінету Міністрів України й Національного Банку України «Про затвердження Антикризових заходів фінансової стабілізації» від 10 вересня 1998 р. № 1413, прийнята з метою недопущення неконтрольованого розвитку ситуації на фінансовому ринку та вжиття заходів із соціального захисту населення [24].

Нормативно-правова база антикризового управління підприємствами переважно орієнтована на упорядкування процедур банкрутства підприємства, захист інтересів зацікавлених осіб, пов'язаних із підприємством боржником, формування інструментарію виявлення ознак банкрутства та недобросовісності процедур банкрутства. Державна фінансова підтримка підприємств, що знаходяться у стані глибокої фінансової кризи значно ускладнюється гострим дефіцитом фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні органів державної влади.

Внутрішніми джерелами нормативного регулювання антикризової діяльності на підприємстві можуть бути складові установчих документів, стратегії та програм розвитку підприємства, що регулюють процедури розробки й реалізації антикризових заходів на підприємстві. Нормативне упорядкування системи антикризового управління на підприємстві відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку та фінансової безпеки підприємства в довгостроковому періоді.

Характеризуючи нормативно-правову базу антикризового управління слід вказати на такі основні недоліки, як: нестабільність правових умов здійснення антикризової діяльності, декларативність та недостатнє фінансове підґрунтя державного антикризового регулювання економіки.

Вихідною передумовою формування системи антикризового управління на підприємстві є оцінювання наявних методичних підходів та інструментарію антикризового управління, що може бути використаний у вирішенні конкретних управлінських завдань, спрямованих на протидію кризовим явищам.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити такі основні принципи антикризового управління: завчасна ідентифікація кризових явищ та факторів, що їх обумовлюють, оперативне реагування на ознаки кризового стану, використання внутрішнього потенціалу та механізмів санації для протидії кризовим явищам, забезпечення контролю ефективності антикризових заходів.

Отже, процес антикризового управління має включати низку таких основних етапів: ідентифікація кризи на підприємстві; визначення цільових орієнтирів антикризового управління; оцінювання ресурсів, що можуть бути використані в процесі антикризового управління; розроблення та реалізація антикризових заходів; контроль ефективності антикризового управління.

Найбільш проблемним етапом здійснення антикризових заходів є пошук ресурсів, що можуть бути

заявляні у процесі фінансового оздоровлення підприємства, оскільки виникнення фінансової кризи закономірно супроводжується браком фінансових ресурсів на підприємстві.

Оцінка ефективності антикризового управління визначається ступенем досягнення цілей антикризового управління. За цих обставин відхилення отриманих результатів від бажаних можуть бути обумовлені не-

ефективною системою організації антикризового управління чи похибками, допущеними у процесі встановлення цілей антикризового управління.

Дослідження та узагальнення існуючих у науковій літературі підходів, методів та інструментів антикризового управління дозволило виокремити наступні підходи до класифікації інструментарію антикризового управління на підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до класифікації інструментів антикризового управління

№	Критерій класифікації	Види інструментів антикризового управління
1	за функціями антикризового управління [25]	інструменти прогнозування (орієнтовані на виявлення стану підприємства та вірогідних сценаріїв розвитку, оцінка ризиків); інструменти планування (забезпечують постановку цілей і завдань, розроблення антикризової стратегії, формування програм і планів, розподіл ресурсів); інструменти організації (спрямовані на оздоровлення виробничої, управлінської структур, менеджмент персоналу та управління фінансовими ресурсами) інструменти мотивації (забезпечують спонукання персоналу на досягнення цілей антикризового менеджменту); інструменти контролю (спрямовані на досягнення найефективнішого виконання завдань антикризового управління)
2	залежно від реакції підприємств на фінансову кризу [26]	інструменти захисної реакції підприємств (орієнтовані на скорочення обсягів виробництва, скорочення витрат); інструменти наступальної реакції підприємств (забезпечують модернізацію, інновації, розширення ринку)
3	залежно від результатів застосування антикризових інструментів [27]	тактичні інструменти (застосування яких орієнтовано на швидке покращення фінансово-економічного стану підприємства); стратегічні інструменти (спрямовані на зміну сутності бізнесу та орієнтовані на довгострокову перспективу)
4	залежно від поведінки підприємства в кризовому стані [28]	інструменти активного антикризового управління (забезпечують оперативне реагування, завчасні контрзаходи); інструменти реактивного антикризового управління (орієнтовані на радикальні оперативні контрзаходи); інструменти інтерактивного антикризового управління (забезпечують прогнозування загроз, завчасну реакцію на прогноз виникнення загрози)
5	залежно від характеру антикризових заходів [29]	стабілізаційні антикризові інструменти (втілюють реакцію на прояви кризи, що наступила) превентивні антикризові інструменти (спрямовані на передбачення та запобігання загрозам)
6	залежно від характеру виявлення кризових явищ [30]	інструменти виявлення й подолання латентних кризових явищ; інструменти діагностики й подолання явних кризових явищ; інструменти стабілізації й розвитку
7	залежно від виконуваних завдань [31, с. 63]	інструменти діагностики кризових ситуацій інструменти подолання кризи на підприємстві

Структуризація інструментарію антикризового управління за функціями управління дозволяє упорядкувати систему антикризового управління та побудувати алгоритм антикризового управління відповідно до обраних інструментів реалізації окремих функцій управління та коректування управлінського впливу на основі елементу зворотного зв'язку у системі управління.

Характеризуючи вибір інструментів антикризового управління в межах реалізації захисної та наступальної антикризових стратегій слід зазначити, що вибір захисної стратегії значно зменшує потенційні можливості розвитку підприємства та свідчить про недоліки у системі управління підприємством, що полягають у відсутності своєчасних заходів, спрямованих на протидію ризикам виникнення фінансово-економічної кризи на підприємстві. Інструменти наступальної протидії ризику виникнення кризи на підприємстві є найбільш ефективними та забезпечують поступове підвищення економічного потенціалу під-

приємства й забезпечують передумови сталого розвитку підприємства.

На наш погляд, тактичні та стратегічні інструменти антикризового управління повинні використовуватись комплексно, доповнюючи один одного та із врахуванням можливості коректування встановлених орієнтирів стратегії та тактики антикризового управління на підприємстві.

Характеризуючи можливі інструменти антикризового управління залежно від типу поведінки підприємства у кризовому стані, слід зазначити про пріоритетність саме інструментів реактивного антикризового управління, що значно зменшує ризик настання кризи на підприємстві та можливі витрати на подолання її наслідків.

Превентивні антикризові інструменти мають значну перевагу перед стабілізаційними інструментами реалізації антикризових заходів через застосування можливостей адаптивного управління підприємством, що знаходиться в кризовому стані та підвищення безпеки

підприємства за рахунок використання потенційних можливостей середовища господарювання.

Класифікація інструментів антикризового управління залежно від характеру виявлення кризових явищ визначає структуру інструментарію виявлення і протидії латентним (скритим) кризовим явищам, зокрема, пов'язаним зі штучно створеними тіньовими схемами бізнесу. Ризик формування кризових явищ, пов'язаних із нелегальними схемами, має досить високий рівень впливу й заслуговує на окрему увагу. Інструменти ідентифікації та управління являються визначеним кризовим станом суб'єкта господарювання та його стабілізації й розвитку характеризує легітимну складову об'єкта антикризового управління.

Інструменти діагностики мають вирішальне значення в системі антикризового управління, оскільки саме ґрунтовна оцінка факторів кризи забезпечує обґрунтований вибір інструментів подолання кризи на підприємстві й дозволяє здійснювати контроль ефективності реалізованих на підприємстві антикризових заходів.

Слід зазначити, що сьогодні окремої уваги заслуговує застосування антикризових інструментів клієнтоорієнтованого управління, що базується на використанні сучасних управлінських та інформаційно-комунікаційних технологій. Формування лояльного відношення в клієнтів потребує вивчення та найповнішого врахування інтересів та потреб клієнтів [32].

ВИСНОВКИ

Так, у межах проведеного дослідження розглянуто основні передумови формування системи антикризового управління на підприємствах у контексті системної трансформації зовнішньої та внутрішньої складових середовища господарювання, визначені проблемні аспекти системи антикризового управління. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення вектору розвитку системи антикризового управління в умовах транзитивної економіко-правової системи господарювання в Україні.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. *Експрес випуск «Фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств за січень–вересень 2020 року»*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/ah_fr_edo2020_u.htm
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. *Експрес випуск «Валовий внутрішній продукт у I–IV кварталах 2020 року й у 2020 році»*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. *Дослідження за результатами глибоких інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній*. Київ: О.А. Мірошніченко, 2020. 188 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. *Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання»*. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/DSG_2019.pdf
5. Про затвердження Методики розрахунку індикаторів ділових очікувань згідно з вимогами розширеного Спеціального стандарту поширення даних Міжнародного валютного фонду: Наказ Державної служби статистики України від 30.12.2014 р. № 411. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2014/411/4

11_2014.htm

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Очікування промислових підприємств у I кварталі 2021 року щодо перспектив розвитку їх ділової активності. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/rp/prom/prom_lkv_2021_u.pdf

7. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. М.: Республика, 2001. 719 с.

8. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник економіста / за ред. Т.М. Гончарова. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.

9. Безверхнюк Т.М., Сенча І.А., Сивак Т.В. Державний механізм антикризового управління на засадах проектного підходу: обґрунтування предметного поля. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2014. Вип. 2. С. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_014_2_6

10. Асаул А.Н., Князь І.П., Коротяева Ю.В. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса / под ред. А.Н. Асаула. СПб: АНО «ИПЭВ», 2007. 224 с.

11. Сліфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка та суспільство*. 2016. № 2. С. 265–269. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>

12. Докуніна К.І. Антикризове управління підприємством: сутність поняття та функції. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 36(1). С. 113–116. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_36\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_36(1)_25)

13. Тимошенко О.В., Буцька О.Ю., Сафарі Ф.Х. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 23. № 2. С. 187–192.

14. Островська О. Антикризове фінансове управління в умовах економічної нестабільності. *Ринок цінних паперів України*. 2009. № 5–6. С. 83–88.

15. Якименко-Терещенко Н.В., Палієнко О.І. Антикризове управління промисловими підприємствами. *Молодий вчений*. 2018. № 5.1 (57.1). С. 98–101.

16. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597–VIII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/print>

17. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР Дата оновлення: 11.07.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text>

18. Про затвердження Порядку функціонування автоматизованої системи «Банкрутство та неплатоспроможність»: Наказ Міністерства юстиції України від 18.02.2020 р. № 594/5 Дата оновлення: 02.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0186-20#n9>

19. Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання щодо наявності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства: Наказ Міністерства юстиції України від 10.09.2020 р. № 3105/5 Дата оновлення: 22.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0872-20#Text>

20. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14. Дата оновлення: 26.10.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06#Text>

21. Про фонд стабілізації підприємств та організацій, внесених до реєстру неплатоспроможних: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 квітня 1998 р. № 466 Дата

оновлення: 06.07.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-98-%D0%BF#Text>

22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30 березня 2020 р. № 540-IX № 466 Дата оновлення: 28.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>

23. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню й поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-COV-2, на 2020–2022 роки: Постанова Кабінету міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534. Дата оновлення: 27.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-%D0%BF#Text>

24. Про затвердження Антикризисних заходів фінансової стабілізації: Постанова Кабінету Міністрів України й Національного Банку України від 10 вересня 1998 р. № 1413 Дата оновлення: 01.04.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-98-%D0%BF#Text>

25. Рубан В. М. Антикризисні інструменти та основні функції антикризового менеджменту. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2015. Том 48. № 1. С. 109–114.

26. Вудвуд В.В., Шевченко-Котенко Ю.О. Антикризисне управління підприємством як засіб стабілізації його фінансового стану. *Інноваційна економіка*. 2015. № 4 (59). С. 68–75.

27. Нізалов Д.В. Антикризисне управління: вибір методів. *Наукові записки Києво-Могилянської академії. Економічні науки*. 2001. Т. 9. С. 56–58.

28. Рамазанов С.К., Степаненко О.П., Тимашова Л.А. Методи антикризового управління: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 192 с.

29. Ладунка І.С., Андрушина О.І. Антикризисне управління підприємством. *Економіка й суспільство*. 2017. № 8. С. 278–281.

30. Шапуров О.О. Формування концепції антикризового управління на основі взаємодії явних загроз. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 23. С. 35–40.

31. Кульчий І.О. Антикризисне управління. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 120 с.

32. Старинець О.Г. Сутність і класифікація методів антикризового управління підприємств. *Регіональна економіка та управління*. 2017. № 3(16). С. 87–92.

References

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. *Express issue "Financial results of large and medium-sized enterprises for January – September 2020"*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/a/rh_fr_edo2020_u.htm (in Ukrainian)

2. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. *Express issue "Gross domestic product in the I–IV quarters of 2020 and in 2020"*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

3. Consequences of the COVID-19 epidemic and quarantine measures for the leading sectors of Ukraine's economy. *Research based on the results of in-depth interviews with owners and top managers of Ukrainian companies*. Publisher. Kyiv: O.A. Miroshnychenko, 2020. 188 p. (in Ukrainian).

4. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. *Statistical collection "Activities of economic entities"*. 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/DSG_2019.pdf (in Ukrainian).

5. On the statement of the Methodology of calculation of indicators of business expectations according to requirements of the expanded Special standard of distribution of data of the International Monetary Fund: the Order of the State service of

statistics of Ukraine from 30.12.2014 № 411. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2014/411/411_2014.htm (in Ukrainian).

6. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. *Expectations of industrial enterprises in the first quarter of 2021 regarding the prospects for the development of their business activity*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/tp/prom/pr_om_1kv_2021_u.pdf (in Ukrainian).

7. *Philosophical Dictionary* / ed. I.T. Frolov. Moscow: Republic, 2001. 719 p. (in Russian).

8. Honcharov S.M., Kushnir N.B. *Explanatory dictionary of the economist* / ed. T.M. Honcharov. Kyiv: Center for Educational Literature, 2009. 264 p (in Ukrainian).

9. Bezverkhniuk T.M., Sencha I.A., Syvak T.V. State mechanism of anti-crisis management on the basis of the project approach: substantiation of the subject field. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public Administration*. 2014. Issue 2. pp. 23–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_014_2_6 (in Ukrainian).

10. Asaul A.N., Knyaz I.P., Korotaeva Yu.V. Theory and practice of decision making on the exit of organizations from the crisis / ed. A.N. Asaul. Saint Petersburg: ANO «IPEV», 2007. 224 p. (in Russian).

11. Yepifanova I.Yu., Oranska N.O. The essence of anti-crisis management of the enterprise. *Economy and society*. 2016. № 2. pp. 265–269. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua> (in Ukrainian).

12. Dokunina K.I. Anti-crisis enterprise management: the essence of the concept and function. *Black Sea Economic Studies*. 2018. Vol. 36(1). pp. 113–116. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_36\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_36(1)_25) (in Ukrainian).

13. Tymoshenko O.V., Butska O.Iu., Safari F.Kh. Anti-crisis management as a prerequisite for improving the efficiency of the enterprise. *Economic analysis*. 2016. Vol. 23. № 2. pp. 187–192. (in Ukrainian).

14. Ostrovska O. Anti-crisis financial management in conditions of economic instability. *Ukrainian securities market*. 2009. № 5–6. pp. 83–88. (in Ukrainian).

15. Yakymenko-Tereshchenko N.V., Paliienko O.I. Anti-crisis management of industrial enterprises. *A young scientist*. 2018. № 5.1 (57.1). pp. 98–101. (in Ukrainian).

16. Bankruptcy Procedure Code of Ukraine from 18.10.2018 № 2597-VIII. Update date: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/print> (in Ukrainian).

17. On liability for late performance of monetary obligations: Law of Ukraine of 22.11.1996 № 543/96-VR Update date: 11.07.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).

18. On the statement of the Procedure for functioning of the automated system "Bankruptcy and insolvency": the Order of the Ministry of Justice of Ukraine from 18.02.2020 № 594/5. Update date: 02.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0186-20#n9> (in Ukrainian).

19. About the statement of the Procedure for carrying out the analysis of financial and economic condition of business entities concerning existence of signs of fictitious bankruptcy, bringing to bankruptcy, concealment of steady financial insolvency, illegal actions in case of bankruptcy: the Order of the Ministry of Justice of Ukraine from 10.09.2020 № 3105/5. Update date: 22.09.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0872-20#Text> (in Ukrainian).

20. About the statement of Methodical recommendations on revealing of signs of insolvency of the enterprise and signs of actions on concealment of bankruptcy, fictitious bankruptcy or bringing to bankruptcy: the Order of the Ministry of Economy of Ukraine from 19.01.2006 roku № 14. Update date: 26.10.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06#Text> (in Ukrainian).

21. About the fund of stabilization of the enterprises and the

organizations entered in the register of insolvent: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 07.04.1998 № 466. Update date: 06.07.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-98-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

22. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus (COVID-19): Law of Ukraine of March 30, 2020 № 540-IX № 466 Update date: 28.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (in Ukrainian).

23. On approval of the State program of economic stimulation to overcome the negative effects caused by restrictive measures to prevent the occurrence and spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-COV-2, for 2020–2022: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 27, 2020 № 534. Update date: 27.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

24. On approval of Anti-crisis measures of financial stabilization: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the National Bank of Ukraine of September 10, 1998 № 1413 Update date: 01.04.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-98-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

25. Ruban V.M. Anti-crisis tools and main functions of anti-crisis management. *Galician Economic Bulletin*. Ternopil:

TNTU, 2015. Vol. 48. № 1. pp. 109–114. (in Ukrainian).

26. Vudvud V.V., Shevchenko-Kotenko Yu.O. Anti-crisis management of the enterprise as a means of stabilizing its financial condition. *Innovative economy*. 2015. № 4 (59). pp.68–75. (in Ukrainian).

27. Nizalov D.V. Crisis management: the choice of methods. *Scientific notes of the Kyiv-Mohyla Academy. Economic sciences*. 2001. Vol. 9. pp. 56–58. (in Ukrainian).

28. Ramazanov S.K., Stepanenko O.P., Tymashova L.A. Methods of crisis management: monograph. Luhansk: Publishing house by East Ukrainian National University after Volodymyr Dahl, 2004. 192 p. (in Ukrainian).

29. Ladunka I.S., Andriushyna O.I. Anti-crisis management of the enterprise. *Economy and society*. 2017. № 8. pp. 278–281. (in Ukrainian).

30. Shapurov O.O. Formation of the concept of crisis management based on the interaction of the system of latent processes and the system of diagnostics of obvious threats. *Investments: practice and experience*. 2013. № 23. pp. 35–40. (in Ukrainian).

31. Kulchii I.O. Anti-crisis management. Poltava: PoltNTU, 2016. 120 p. (in Ukrainian).

32. The essence and classification of methods of crisis management of enterprises. *Regional economy and management*. 2017. № 3(16). pp. 87–92. (in Ukrainian).

МИРГОРОД

Віолетта Олегівна
violettamirgorod@gmail.com

УДК 343.341.1

**БАНДИТИЗМ (СТ. 257 КК УКРАЇНИ), РОЗБІЙ
(СТ. 187 КК УКРАЇНИ), ВИМАГАННЯ (СТ. 189
КК УКРАЇНИ) І ПРОБЛЕМИ
СПІВВІДНОШЕННЯ ЦИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ****BANDITRY (ARTICLE 257 OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE), ROBBERY (ARTICLE 187
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE),
EXTORTION (ARTICLE 189 OF THE CRIMINAL
CODE OF UKRAINE) AND PROBLEMS OF THE
RELATIONSHIP BETWEEN THESE CRIMES**студентка, Національний
юридичний університет
імені Ярослава МудрогоDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).2](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).2)

ВОЛОДИНА

Оксана Олександрівна

к.ю.н., доцент, викладач,
Національний юридичний
університет
імені Ярослава Мудрого*MYRHOROD Violetta* – student, Yaroslav Mudryi National law university*VOLODINA Oksana* – PhD in Law, Associate Professor, lecturer, Yaroslav Mudryi National law university

У статті розглянуто проблеми співвідношення бандитизму, розбою та вимаганням. Досліджено основні нормативні джерела вітчизняного законодавства. Автором проаналізовано особливості складів злочинів, їх кваліфікаційні ознаки, та проблемні питання у разі застосування цих знань на практиці правоохоронними та судовими органами. На основі проведеного дослідження автор доходить до висновку, що бандитизм, розбій та вимагання – це різні за своєю кримінально-правовою природою злочини, котрі мають свої унікальні особливості.

* * *

This paper examines the relationship between banditry, robbery committed by an organized, armed group of people and extortion, and the main normative sources of domestic legislation. In addition, official statistics provided to the Prosecutor General's Office of Ukraine were examined to assess the prevalence and risk of banditry.

The author analyzes the features of the corpus delicti, their qualifications, and problematic issues in the application of this knowledge in the practice of law enforcement and judicial authorities. The articles cover certain aspects of robbery, such as burglary and violence or the threat of intrusion. Particular attention is paid to the main features of the gang, namely: the number of subjects of the crime; stability; armament; the general purpose of the group members; way of committing a crime. Parallels were drawn between banditry and robbery, especially in terms of armaments, distribution of tasks between accomplices, their relationship, subordination and provision of a plan for further criminal activity. In distinguishing between robbery and extortion, a characteristic difference was established in the time limits of violence or the threat of its use: in robbery, they are aimed at taking possession of property immediately at the time of their use; in extortion: actions that involve violence or the threat of its use, aimed at obtaining property, as well as the requirement to transfer property, combined with the threat to use violence against the victim or his close relatives in the future. Also the actions which are offered for qualification in actions of the person of signs of investigated structures of crimes are defined. The types of damage caused to victims are analyzed.

Based on the study, the author concludes that banditry, robbery and extortion are different in their criminal law nature of crimes, which have their own unique features and differ significantly in the objects of encroachment, the objective parties, somewhat coinciding only object composition and subjective side.

Ключові слова: бандитизм, розбій, озброєність, організована група, банда

Keywords: banditry, robbery, armament, organized group, gang

ВСТУП

У наш час криміногенна ситуація в Україні є доволі нестабільною, що спричинено несприятливим політичним та соціально-економічним становищем у країні, що, так само, ставить під загрозу національну та громадську безпеку України. Одним з основоположних чинників, котрі суттєво впливають на ситуацію, є така форма негативної девіантної поведінки, як організаційна злочинність, зокрема озброєний бандитизм.

Бандитизм вважається одним із найбільш поширених та небезпечних проявів організованої злочинності не лише в Україні, а й в усьому світі. Це зумовлено, зокрема, такими чинниками, як високий рівень суспільної небезпеки бандитизму, його поєднанням з іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами, різ-

номанітністю злочинних форм і проявів, складністю кваліфікації та доказування різних його аспектів [1, с. 4].

За інформацією, наданою Генеральною прокуратурою України, упродовж останнього кварталу 2020 р. було зареєстровано 54 кримінальні правопорушення, кваліфікованих за ст. 257 Кримінального Кодексу України (далі – КК України), зокрема вчинених у складі організованих груп і злочинних організацій, і відповідно розпочато 54 кримінальні провадження цієї категорії. У визначений період правоохоронними органами закінчено досудове розслідування в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами 25 кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами та злочинними організаціями. На кінець даного періоду повідомлення про підозру вручено особам у 49 кримінальних правопорушеннях [2].

Проте зазначена статистика не повністю відобра-

жає масштаби поширення бандитизму через відносно незначну частку розкриття, обмеженість практичних прийомів і способів відмежування суміжних із бандитизмом складів злочинів. Оскільки майже у 60 % порушених за фактом бандитизму кримінальних справ кваліфікація змінена на розбійний напад, засуджується лише четверта частина осіб, які вчинили злочини цієї категорії. Близько 25 % від загальної кількості засуджених за бандитизм раніше засуджувалися за вчинення інших злочинів (як правило, корисливої й насильницької спрямованості) [3].

Тому існує реальна необхідність у проведенні розмежування між бандитизмом, розбоєм та вимаганням та визначення їх співвідношення у вітчизняному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблемам, пов'язаним із кваліфікацією, кримінальною відповідальністю за бандитизм, розбій, вимагання, кримінально-правовою протидією цим злочинам, їх кримінально-правовій характеристиці присвячували свої роботи вітчизняні: Ю.В. Абакумова, Ю.В. Баулін, М.І. Бажанов, В.В. Василевич, В.В. Голіна, Ю.Г. Гаврилов, О.С. Ємельянов, А.Ф. Зелінський, М.П. Карпушин, О.О. Кваша, Є.К. Марчук, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, П.Ф. Тельнов та ін.

Не зважаючи на те, що дані правові категорії розглядалися багатьма вченими, на сьогодні стосовно правової характеристики ст. 257 КК України, присвяченої бандитизму, ст. 187 КК України (розбій), а також ст. 189 КК України (вимагання) існує деяка складність та невизначеність.

Відтак, **МЕТА** статті – дослідження вітчизняних джерел задля виокремлення та розгляду співвідношення розбою бандитизму та вимагання, вивчення їх спільних ознак та формулювання пропозицій для теоретичного вирішення певних проблем, які можуть виникнути у разі застосування вказаних статей.

У процесі дослідження застосовані **МЕТОДИ** логічного узагальнення інформації, порівняння, аналізу та вивчення нормативних джерел, уточнення дослідженої інформації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналізуючи доктринальні джерела та судову практику, можна зробити висновок, що проблема розмежування бандитизму й розбою (особливо у разі використання зброї), – одна з основних проблем кваліфікації. Схожими є діяння під час вчинення злочину, передбаченого ст. 257 КК України та ч. 4 ст. 187 КК України. Ці злочини за ступенем тяжкості належать до тяжких (ч. 1 ст. 187 КК України) або особливо тяжких злочинів (ст. 257, ч.ч. 2-4 ст. 187 КК України) та мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони в обох злочинах.

Насамперед розбій належить до найбільш небезпечних корисливо-насильницьких злочинів. У п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 р. надається визначення розбою, а саме розбій як злочин проти власності – це напад із метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпі-

лого, або з погрозою застосування такого насильства.

Як вбачається із вищевказаного, основним безпосереднім об'єктом злочину є право власності, крім цього, склад злочину, передбаченого ст. 187 КК України містить обов'язковий додатковий об'єкт, яким виступають життя та здоров'я потерпілого. Посягання, поєднане з проникненням до житла, приміщення чи сховища, відрізняється насамперед тим, що його об'єктом є майно до якого винна особа не має вільного доступу. Способи подолання перешкод у доступі до такого майна, можуть бути різноманітними й не обов'язково полягають у фізичному вторгненні в житло, приміщення чи сховище. Для висновку, чи було посягання на чуже майно поєднане з проникненням, визначальним є те, що об'єкт посягання знаходився у житлі, приміщенні чи сховищі і спосіб, обраний винною особою, був спрямований на заволодіння ним шляхом подолання перешкод у доступі до такого майна. Це підтверджує й усталена судова практика, узагальнена, зокрема, у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику в справах про злочини проти власності»: «під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище розуміється незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища» [1].

Тобто закон та судова практика не виключають, що «проникнення» може відбуватися без фізичного вторгнення до житла або приміщення, якщо використані винні засоби дають змогу викрасти майно без такого входу. Вичерпний перелік таких засобів неможливо сформулювати, враховуючи розвиток технологій та способів кримінальної поведінки.

Отже, застосування насильства, включаючи й насильство, яке є визначальною ознакою розбою, або погрози негайного застосування такого насильства, з метою змусити потерпілого самому передати нападнику майно, що перебуває в приміщенні, є одним зі способів «проникнення» до житла, приміщення чи сховища у значенні, яке надається цьому терміну у ст. 187 КК України.

Також відповідно до п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» № 13 від 23.12.2005 р., бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчиненому нею нападі. Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди стосовно вчинення першого нападу за наявності планів відносно подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди.

Водночас немає значення, чи передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації, чи банда була створена як така.

Основні ознаки банди: кількість – наявність у ній кількох (трьох і більше) суб'єктів злочину; стійкість – створення для зайняття злочинною діяльністю; озброєність – наявність зброї хоча б в одного її учасника; загальна мета учасників угруповання – вчинення нападів на окремих громадян; спосіб вчинення злочину – напад на окремих громадян. Відтак, бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки [5]. Відповідно до ст. 257 КК України бандитизмом є організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. Об'єктом бандитизму є громадська безпека. В.С. Комісаров вважає, що «юридична природа бандитизму полягає в тому, що він об'єднує дії, що мають різні безпосередні об'єкти посягання і спрямованість, в результаті чого утворюється якісно новий злочин. Через це бандитизм має і якісно новий об'єкт, складний за своїм змістом і не зводиться до жодного зі складових його компонентів» [8].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», громадська безпека й порядок – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи із реалізації й захисту національних інтересів від впливу загроз [9].

Бандитизм – це завжди застосування зброї, а розбій може бути вчинений і без зброї; у розбії зброя використовується за призначенням, для бандитизму необхідна лише наявність зброї (розбійний напад кваліфікується в тих випадках, коли зброя була застосована в ході нападу, напад озброєної банди вважається таким, що вчинений, і тоді, коли наявна в членів банди зброя не застосовувалась) [6]. Озброєність банди характеризується двома моментами. Об'єктивно банда буде озброєна тоді, коли хоча б у одного з її учасників є предмети, які спеціально пристосовані для враження людей, не мають іншого (господарського, спортивного) призначення та на які поширюється спеціальний правовий режим (вони є об'єктом дозвільної системи або носіння їх громадянам заборонено). Використання бандитами зброї, на яку в установленому порядку видано дозвіл, не виключає озброєності банди. За суб'єктивною ознакою озброєність банди передбачає, що про наявність зброї й готовність її застосувати знають інші члени банди.

Наступною відмінністю є кількість учасників у вчиненні злочину: розбій може бути вчинений однією особою, а бандитизм – тільки озброєною групою (починаючи від трьох осіб), характерними ознаками якої, окрім озброєності, є стійкість, як внутрішня, так і зовнішня, та ієрархічність. Суб'єктом обох злочинів є фі-

зична осудна особа, яка досягла 14-річчя на момент вчинення даних злочинів.

Стійкість полягає у здатності банди забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів у злочинному середовищі тощо).

Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору й забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин у здійсненні спільної злочинної діяльності [5].

Дані дві характеристики становлять іншу суттєву відмінність розбою від бандитизму, адже під час організації розбою, що вчиняється групою осіб, може бути присутній елемент стихійності, відсутність стабільного складу та тісних взаємозв'язків між учасниками, тоді як організація банди завжди характеризується чітким розподілом обов'язків між учасниками, їх взаємопов'язаністю, єдиним підпорядкуванням та наявністю плану подальшої злочинної діяльності.

Суб'єктивна сторона обох складів злочинів характеризується виною у формі прямого умислу. Проте основною метою розбою є корисливий мотив, а саме заволодіння чужим майном. Натомість метою бандитизму є здійснення нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. Це означає, що банда прагне досягнути злочинного результату за допомогою насильства або створення реальної загрози його застосування, діяти раптово, агресивно. Така мета сприяє тому, що рівень суспільної небезпечності бандитизму є вищим порівняно з розбоем.

З приводу закінченості злочинів, – дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано. Так, у разі вчинення злочину до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці злочини за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією [4]. Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм. Розбій вважається закінченим із моменту нападу, поєднаного із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні [5]. Слід зазначити, що ч.ч. 1–3 ст. 187 КК України та ст. 257 КК України мають формальний склад злочину, на відміну від ч. 4 ст. 187 КК України, котра має матеріальний склад, що передбачає настання наслідків (тяжких тілесних ушкоджень).

Злочини спрямовані на заволодіння чужим майном поєднаним із погрозою застосування насильства або застосування такого є суміжними тому іноді виникають питання із відмежування одного злочину вказаної категорії від іншого. Одним із таких злочинів є вимагання, передбачене ст. 189 КК України. Під ви-

маганням розуміється вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Спільною рисою даних злочинів є об'єкт посягання, а саме право власності та психічна та фізична недоторканість особи, особиста свобода, здоров'я. Проте склад вимагання може мати й інші додаткові факультативні об'єкти: честь, гідність, право на таємницю приватного життя та інші права громадян. Отож вимагання посягає на більш широке коло прав та інтересів особи.

Окрім цього, особливістю предмета вимагання є те, що ним може бути не тільки майно, яке на момент посягання знаходиться в потерпілого, а й майно, яке перебуває в цей момент у фактичному володінні винного (одержане ним у борг, на зберігання, для ремонту тощо). Володіючи певною річчю, вимагач може зажадати від її власника не пред'являти претензій до її повернення. Відтак майно як предмет вимагання відрізняється від предмета інших посягань на власність. Неможливо, наприклад, розбою заволодіти чужим майном, якщо воно на момент посягання вже знаходиться у винного. Предметом вимагання може бути також майно, якого немає в потерпілого в момент вимоги про його передачу й надходження якого до нього лише передбачається.

Під час вчинення як розбою, так і вимагання здійснюється вплив на особу потерпілого. Проте такий вплив у кожному складі злочину відрізняється за своїм характером. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в постанові № 760/19858/16-к від 8 жовтня 2019 р. зазначив, що погроза застосування насильства у разі розбою полягає у залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого... Погроза у разі вимагання має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована... Під час розмежування вимагання й розбою слід виходити з того, що у разі розбою насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. Водночас погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна у майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, слід кваліфікувати як вимагання» [10].

Суб'єктом вимагання є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку. Із суб'єктивної сторони вимагання характеризується тільки прямим умислом. Під час вчинення злочину винний має за мету незаконно одержати чуже майно,

право на нього або домогтися вчинення потерпілим інших дій майнового характеру.

Вимагання вважається закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством.

ВИСНОВКИ

Отже, за кваліфікації діянь, передбачених ст.ст. 187, 189, 257 КК України судам та правоохоронним органам слід враховувати ознаки даних злочинів.

Бандитизм від розбою та вимагання відрізняє особливий об'єкт посягання, а саме громадська безпека, що робить його одним із найнебезпечніших злочинів, що вчиняються на даний час. Розбій та вимагання посягають насамперед на відносини власності, а вже потім на життя, честь та гідність осіб.

Об'єктивну сторону бандитизму складає: 1) діяння у формі організації озброєної банди, участі у банді, участі у нападі, вчинюваному бандою; 2) засіб вчинення злочину – зброя. Також цей елемент складу злочину бандитизму характеризується способом вчинення діяння у формі нападу. З об'єктивної сторони розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Вимагання ж характеризується двома взаємопов'язаними діями: 1) пред'явленням майнової вимоги; 2) погрозою застосування насильства, знищення або пошкодження майна, заподіяння іншої шкоди.

Усі три злочини поєднує суб'єкт, а саме фізична осудна особа, котра досягла чотирнадцяти років. Відмінність полягає лише в кількісній ознаці (у разі бандитизму – 3 і більше суб'єктів, а розбою та вимагання – 1 або більше суб'єктів).

Суб'єктивна сторона бандитизму, розбою та вимагання характеризується виною у формі прямого умислу. З приводу мети, – для ст. 257 КК України (бандитизм) – напад на підприємства, організації, установи, або окремих осіб, а для ст. 187 КК України (розбій) та ст. 189 (вимагання) – заволодіння чужим майном.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що бандитизм, розбій та вимагання – це різні за своєю кримінально-правовою природою злочини, котрі мають свої унікальні особливості, а саме: родовий об'єкт посягання, рівень організованості і стійкості злочинного об'єднання, обов'язковість озброєності під час бандитизму, а також мета та мотив посягання.

Список використаних джерел

1. Бердиківський В.В. Кримінологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2010. 20 с.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 25.04.2021).
3. Голіна В.В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: монографія. Харків: Регіон-інформ, 2004. 212 с.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009. URL: <https://zakon>.

rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення: 25.04.2021).

6. Коментар до ст. 257. Бандитизм. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/254.php>

7. Коментар до ст. 187. Розбій. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/184.php> (дата звернення: 25.04.2021).

8. Комиссаров В.С. Уголовная ответственность за бандитизм: дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08. М., 1983. 194 с.

9. Про національну безпеку України: Закон від 21.06.2018 № 2469-VIII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

10. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду в справі № 760/19858/16-к провадження № 51-2267км19. URL: https://protocol.ua/ru/vs_kks_rozbiy_ta/

References

1. Berdykivskiy V.V. Criminological characteristics and measures to prevent banditry: abstract ... Phd in law: 12.00.08 / Kyiv National University of Internal Affairs. Kyiv, 2010. 20 p. [in Ukrainian].

2. The only report on criminal offenses in the country for December 2020. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo

[in Ukrainian].

3. Holina V.V. Criminological and criminal law problems of combating banditry: socio-legal and criminological research. Kharkiv: Rehiion-inform, 2004. 212 p. [in Ukrainian].

4. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine “On judicial practice in cases of crimes against property” of 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> [in Ukrainian].

5. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine «On the practice of consideration by courts of criminal cases on crimes committed by stable criminal associations» of 23.12.2005 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> [in Ukrainian].

6. Commentary on Article 257. Banditry. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/254.php> [in Ukrainian].

7. Commentary on Article 187. Robbery. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/184.php> [in Ukrainian].

8. Komissarov V.S. Criminal liability for banditry: diss. ... Phd in law: 12.00.08. Moscow, 1983. 194 p. [in Russian].

9. On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

10. Resolution of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court in the case № 760/19858/16-k proceedings № 51-2267км19. URL: https://protocol.ua/ru/vs_kks_rozbiy_ta/ [in Ukrainian].

ПОТАПОВА
Марина Юріївна
mary14@ukr.net

УДК 311: 330.1

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ
ЗАСАДИ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

**HUMAN CAPITAL RESEARCH IN UKRAINE: THEORETICAL PRINCIPLES
AND APPLIED ASPECTS**

к.е.н., доцент,
Національна академія
статистики, обліку та
аудиту

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).3)

POTAPOVA Maryna – PhD in Economics, Associate Professor, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

У статті розглянуто історичні аспекти формування національного багатства та важливої його частини – людського капіталу. Підкреслено різницю між людським потенціалом та людським капіталом. Значну увагу приділено особливостям формування людського капіталу в Україні. Автором розглянуто сучасну ситуацію стосовно інтересів молоді, а також різницю у розмірах заробітних плат в Україні та її сусідах. Акцент зроблено на територіальній близькості окремих регіонів України до таких країн як Польща, Словаччина, Румунія та Угорщина.

* * *

Introduction. In the past, the wealth of a country was measured in gold and silver. Later, wealth started including means of production. Nowadays, the national wealth of a country includes three main components: natural capital, productive assets and human resources.

The purpose of this paper is to highlight historical aspects of assessing the wealth of countries, identify its most important components in the modern world, and analyze of the interests of young people in Ukraine in learning.

Results. The concept and composition of national wealth has undergone revision and transformation from the 18th century to the present day. Over time, in addition to gold, silver and means of production, human capital was added to its composition. Rich countries have a high share of produced and intangible assets compared to natural resources. The features of capital that are relevant to human capital, in contrast to human potential, are the ability to accumulate and generate income. For the emergence, as well as the productive functioning of human capital, it is necessary to create appropriate conditions. It is important to achieve a certain standard of living, have support of the state and non-state institutions, make available of modern and progressive knowledge and its effective transfer to the object of educational process, and create conditions for the preservation and development of human capital. Low wages in Ukraine are a primary cause of poverty. Since most European countries have a better standard of living and quality of life, many Ukrainians consider migration to be the only and the most reliable way to improve their lives. During 2015–2019, the share of young people who do not work, study or acquire professional skills amounted to about one sixth of the population aged 15–24.

Conclusion. Lack of education and/or high skills of a worker does not affect the level of wages in the cross-country comparison, thus Ukrainian youth loses motivation to learn. The territorial proximity of some regions of our country to Hungary, Poland, Slovakia and Romania and higher wages there create favorable conditions for labor migration of young people. This situation stresses the need for appropriate measures at the state level.

Ключові слова: національне багатство, людський потенціал, людський капітал, молодь України

Keywords: national wealth, human potential, human capital, Ukrainian youth

ВСТУП

Людський капітал постійно знаходиться в центрі уваги, адже люди та вимір їх внеску у створення національного продукту кожної окремої країни є дискусійним питанням, дослідженням якого опікуються фахівці всіх країн та континентів.

Поняття та склад національного багатства зазнало перегляду і трансформації через структурні зміни, що відбувалися в економіці та невпинний розвиток продуктивних сил. Якщо раніше багатство кожної країни вимірювалося золотом та сріблом, то з плином часу до нього додалися й засоби виробництва. Так, у XVIII ст. Вільям Петті включав до складу національного багатства вартість землі, домів, флоту, худоби, золотої та срібної монети, товарів, посуду з золота і срібла, меблів населення. У XIX ст. французький вчений А. де-Фовіль розглядав в основі оцінки національного багатства суму майна, що переходить через успадкування та дарування, що обкладалося податками. У США

до складу національного багатства було включено ферми, житлові будівлі, промислове нерухоме майно, залізницю з устаткуванням, рухоме майно житлових будинків, домашніх тварин, землевпорядні засоби та машини, телеграфи, суди, канали, готівку тощо [1, с. 25–26].

МЕТА статті – висвітлення історичних аспектів оцінювання багатства країн, виявлення його найважливіших складових у сучасному світі, аналіз ситуації в Україні стосовно інтересів молоді та їх зацікавленні у навчанні на сьогодні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною базою дослідження виступили такі методи, як історичний, узагальнення, порівняння та аналізу. Наочність подання результатів наукової роботи забезпечив графічний метод. Для проведення статистичного аналізу використано метод абсолютних та відносних величин, аналізу рядів динаміки.

РЕЗУЛЬТАТИ

У 1998 р. фахівцями Світового банку була запропонована загальна оцінка національного багатства, яка повинна передбачати визначення його цінності як суми трьох основних компонентів: природного капіталу, виробничих активів і людських ресурсів. Найважливішим компонентом серед перелічених за всіма географічними регіонами світу розробники вважають людські ресурси, що в середньому становлять 68,3 % всього обсягу національного багатства на одну особу

у світі [2, с. 2].

У проведеному дослідженні нематеріальний капітал охоплював робочу силу, людський капітал, соціальний капітал та якість інституцій (активи, не враховані у виробленому та природному капіталі) [1, с. 30]. Фахівцями був зроблений важливий висновок – багаті країни характеризуються вищою часткою вироблених та нематеріальних активів порівняно з обсягом природних ресурсів (рис. 1).

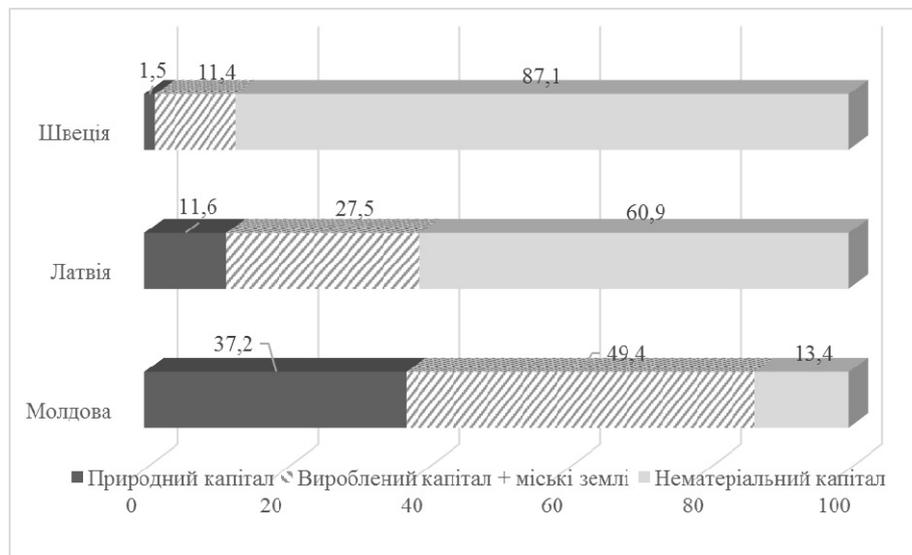

Рис. 1. Структура національного багатства окремих країн, % [побудовано автором за [1]]

Так, частка природного капіталу Молдови у 25 разів перевищує показник Швеції. І навпаки, питома вага нематеріального капіталу Швеції в 6,5 разів перевищує аналогічний показник Молдови. Якщо розглядати Латвію як країну, яка опинилася посередині переліку наведених у дослідженні країн за своїми значеннями складових національного багатства, то співвідношення природного, виробленого та нематеріального капіталу в ній склало: 1: 2,4: 5,3. Тобто частка нематеріального капіталу Латвії перевищувала частку природного капіталу в 5,3 раза, тоді як у Швеції – у 58,1 разів.

Так, за оцінкою дослідників Світового банку, на початок XXI ст. відсоток природного капіталу у національному багатстві найбагатших країн становив приблизно 2 %, фізичного капіталу – був меншим за 20 %, а нематеріального капіталу складав 80 % [1, с.31].

Отже, для успіху й економічного піднесення країн людський фактор стає більш значущим, ніж багаті природні надра чи виробничий потенціал промисловості. Ставка саме на людський потенціал призвела до розвитку окремих націй, наприклад, японської.

Розрізняють поняття людського потенціалу та людського капіталу. Категорія «розвиток людського потенціалу» виступає більшою мірою як інтегральний показник ефективності соціально-економічної політики, що проводиться. Ознаками капіталу, які є актуальними і для людського капіталу, є здатність накопичуватися і приносити дохід [3].

Людський потенціал можна визначити як наявність вмінь і навичок, знань, культури, здоров'я й моральності. Однак капіталізуватися цей потенціал може лише за належних умов. Деякі автори виділяють якісні по-

казники розвитку людського потенціалу – динаміку інвестицій в освіту, медичні послуги та інші інвестиційні блага, а також кількісні показники – динаміку народжуваності, смертності, міграції [3, с. 2].

Фахівці опікуються не лише проблемою кількісного та якісного виміру людського капіталу на міжнародному рівні, а й питанням доцільності та правильності дослідження механізму його впливу на соціально-економічний розвиток країн. Так, окремі автори наголошують на важливих причинах зацікавлення у вивченні людського капіталу на державному рівні. До них відносять мету підвищення рівня і якості життя населення [4, с. 242].

Людський капітал стає вагомим чинником розвитку країн. Фахівці наголошують на тому, що знання спроможні набути ознак капіталу. Однак це можливо за умови прогресивного, інноваційного виробництва. Саме поєднання вищенаведеного надає можливість створити конкурентоспроможну продукцію. Яскравим є приклад Японії. Маючи невеликий запас природних ресурсів, їй вдалося досягти значного економічного розвитку. Відповіддю є зосередження країни на провідній ролі «інтелектуальних» активів, концентрація на відповідних галузях виробництва. Досвід Японії доводить важливість оцінки людського капіталу не лише з теоретичної сторони, а й можливість практичного застосування теоретичних аспектів дослідження [4, с. 245-246].

До вихідних умов, необхідних для зародження, а також продуктивного функціонування людського капіталу відносять:

– умови для інвестування у сферу освіти та професійної підготовки;

- умови для формування та застосування знань, умінь та професійних навичок;
- умови для збереження та розвитку складових людського капіталу.

Отже, насамперед рівень життя населення повинен дозволяти заощаджувати кошти та вкладати їх в освіту та професійну підготовку. По-друге, необхідною є підтримка державних та недержавних інститутів. По-третє, знання повинні бути сучасними та прогресивними, а їх передача об'єкту освітньо-виховного процесу – ефективною. Окрім того, важливим є створення умов для психологічної рівноваги і тривалого життя людини [4, с. 250-251].

Фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України наведено дані з індексу благополуччя населення, для розрахунку якого використовуються 25 показників, що об'єднано в 5 блоків: здоров'я, матеріальне благополуччя, освіта й комунікації, гідна праця, сталий розвиток. За період, який аналізувався (2014–2017 рр.), за аспектами благополуччя найвищі значення у 2017 р. одержали такі блоки, як «Гідна праця» і «Освіта й комунікації», а найменші – блок «Сталий розвиток». Зростання субіндексу «Освіта й комунікації» було зумовлено стрімким поширенням і використанням ІКТ на рівні домогосподарств [5, с. 173-206].

Хоча й дискусійною, проте загальновідомою та вживаною характеристикою добробуту населення є ВВП на одну особу. Даний показник є результатом функціонування економік різних країн. Найнижчий у Європі розмір ВВП у розрахунку на одну особу в Україні свідчить про бідність у країні. Низький рівень оплати праці в Україні не може не впливати на масштаби бідності. Це спонукає активних та амбітних осіб до переїзду. Так, оскільки більшість європейських країн мають кращий рівень та якість життя на-селення, то українці вважають міграцію єдиним та надійним способом поліпшення свого життя [6, с. 189-277].

Із віком люди мають менше можливостей і бажання навчатися, їх пріоритетами стають родина та її забезпечення. Зі свого боку інтереси підлітків та молоді

повинні бути зосереджені на навчанні й думках про майбутню роботу та кар'єру. Державною службою статистики України визначається частка молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, у загальній кількості осіб у віці 15–24 роки. (рис. 2).

Так, чисельність молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, у 2019 р. складала 587 тис. осіб. За період 2015-2019 рр. вона знизилася на 23,2 %, проте за останній досліджуваний рік зросло на 4,7 %. Змінилося і співвідношення юнаків і дівчат. Так, якщо у 2015 р. на 10 юнаків припадало 13 дівчат, то у 2019 р. це співвідношення зросло на 23,1 %, склавши 10: 16.

Цікавим є той факт, що в міській місцевості молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, більше, ніж у сільській місцевості (рис. 3). Адже логічним було б припущення, що в містах є більше можливостей для освіти і професійного зростання.

Однак, якщо у 2015 р. на 10 осіб сільської місцевості припадало приблизно 12 осіб міської місцевості, то у 2019 р. це співвідношення зменшилося на 11,8 %. Можемо дійти висновку, що на відсутність бажання (та/або можливості) української молоді навчатися не впливає місце її проживання.

Впродовж 2015-2019 рр. питома вага молоді, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок у відсотках до населення віком 15-24 роки складала 15-18 %, а це приблизно шоста її частина. Така значна її величина потребує додаткового вивчення причин ситуації, адже ключовими моментами можуть виявитися як апатія і відсутність мотивації молоді, так і можливостей їх родин. А це також впливає на необхідність вжиття відповідних заходів на державному рівні.

На бажання навчатися значною мірою впливає можливість подальшого працевлаштування та розмір заробітної плати за обраною спеціальністю. Якщо зіставити рівні оплати праці в Україні та територіально наближених до неї країнах, то можна відмітити різницю в декілька разів (рис. 4).

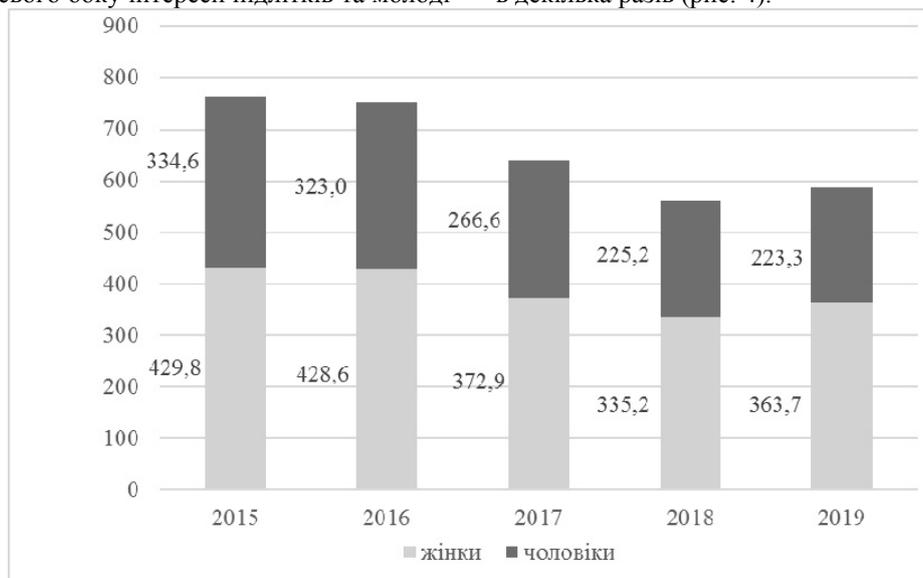

Рис. 2. Розподіл молоді України віком 15-24 роки, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, за статтю, 2015-2019 рр., тис. осіб [побудовано автором за [7, с. 143]]

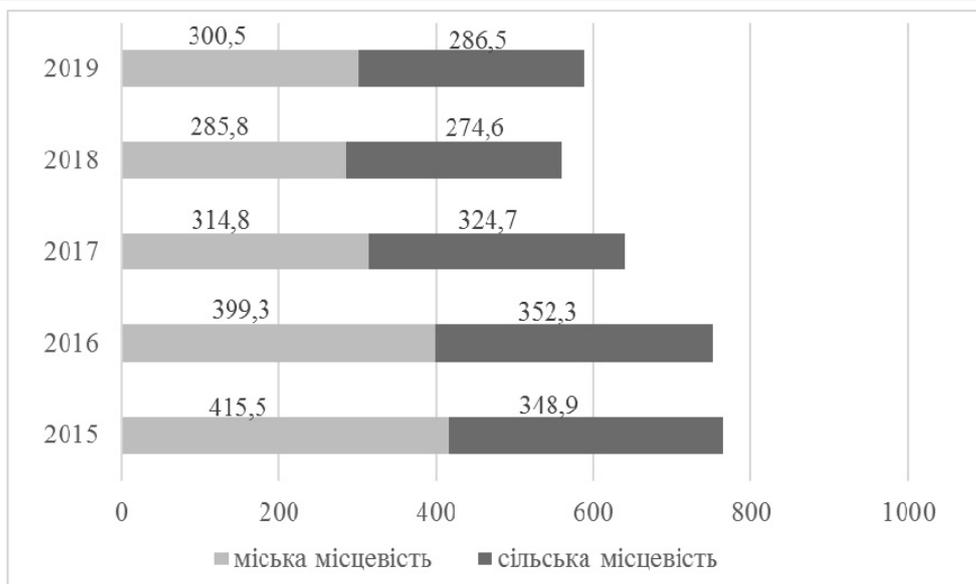

Рис. 3. Розподіл молоді України віком 15-24 роки, яка не працює, не навчається й не набуває професійних навичок, за типом поселень, 2015-2019 рр., тис. осіб [побудовано автором за [7, с. 143]]

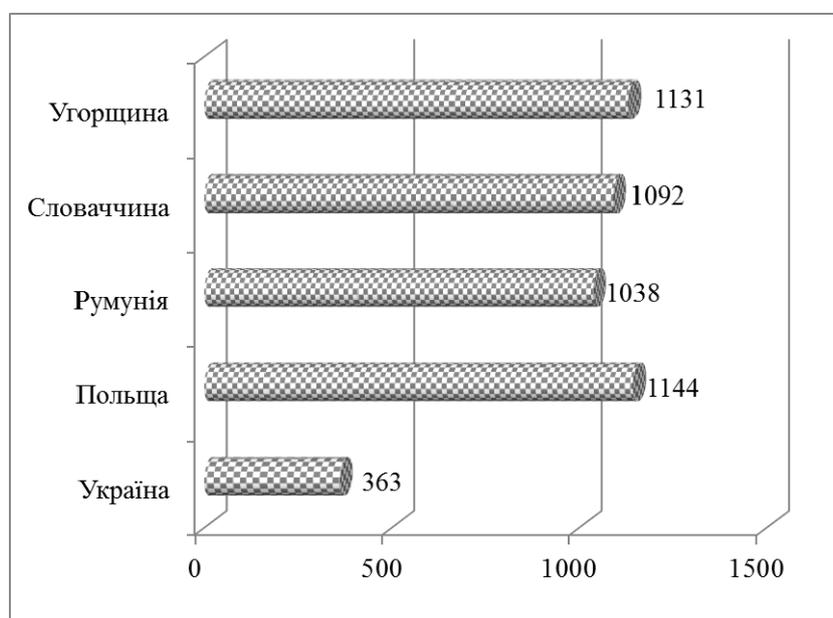

Рис. 4. Середня зарплата в Україні та сусідніх країнах у 2019 р., євро/місяць [побудовано автором за [6, с. 189]]

Складається така ситуація, коли відсутність освіти та/або висококваліфікованих навичок працюючого зовсім не означає одержання низької заробітної плати на роботі. Навпаки, праця, наприклад, у Польщі, звичайним чорноробом надає можливість одержувати заробітну плату набагато вищу, ніж може одержати кваліфікований працівник в Україні. Логічно припустити, що територіальна наближеність деяких регіонів нашої країни до Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії та їх безперечна привабливість до розміру оплати праці створює сприятливі умови до трудової міграції молоді. Болючим питанням може стати повна відсутність у них бажання навчатися, адже через бідність більшість молоді думає лише про можливість гарного заробітку вже сьогодні, а не про своє майбутнє.

ВИСНОВКИ

Відсутність мотивації в молоді та низький рівень оплати праці в Україні порівняно з країнами-сусідами створюють сприятливі умови для її трудової міграції

в якості некваліфікованої робочої сили.

Проблема є комплексною й охоплює не лише необхідність змін у системі освіти, а й створення на державному рівні умов стосовно заохочення й мотивації української молоді, адже за кваліфікованою та освіченою робочою силою – майбутнє країни загалом.

Список використаних джерел

1. Бобух І.М. Оцінка національного багатства в контексті міжнародного досвіду. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 2. С. 24–39. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_11_2_24.pdf
2. Estimating National Wealth: Methodology and Results / A. Kunte, et.al. Washington, D.C.: The World Bank, 1998. P. 2. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/411171468741363762/pdf/multi-page.pdf>
3. Котырло Е.С. Человеческий потенциал и человеческий капитал как научные категории. *Аудит и финансовый анализ*. 2011. № 6. URL: https://auditfin.com/fin/2011/6/2011_VI_10_08.pdf
4. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства в контексті поліпшення якості життя населення:

монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.

5. Людський розвиток в Україні. Оцінка та прогноз рівня життя населення: кол. моногр. / за ред. Е.М. Лібанової. Київ, 2019. 270 с.

6. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Умань: «Сочінський М.М.», 2020. 456 с.

7. Робоча сила України 2019: Стат. збірник / відп. за випуск І.І. Осипова. К.: Держстат, 2020. 194 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf

References

1. Bobukh I.M. Assessment of national wealth in the context of international experience. *Economy and forecasting*. 2011. № 2. pp. 24–39. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_11_2_24.pdf (in Ukrainian).

2. Estimating National Wealth: Methodology and Results / A. Kunte, et.al. Washington, D.C.: The World Bank, 1998. P. 2. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/>

411171468741363762/pdf/multi-page.pdf

3. Kotyrlo Y.S. Human potential and human capital as scientific categories. *Audit and financial analysis*. 2011. № 6. URL: https://auditfin.com/fin/2011/6/2011_VI_10_08.pdf (in Russian).

4. Melnychuk D.P. Human capital: priorities for modernization of society in the context of improving the quality of life: monograph. Zhytomyr, Polissia. 564 p. (in Ukrainian).

5. Human development in Ukraine. Assessment and forecast of living standards: collective monograph / ed E.M. Libanova. Kyiv, 2019. 270 p. (in Ukrainian).

6. Libanova E. M. Poverty of the population of Ukraine: methodology, methods and practice of analysis. Uman, 2020. 456 p. (in Ukrainian).

7. Labor Force of Ukraine 2019: Statistics collection / I.I. Osypova. Kyiv, 2020. 194 p. URL http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf (in Ukrainian).

ТКАЧЕНКОСергій Анатолійович
tkachenko26091980@gmail.comд.е.н., професор, ректор, ВНЗ
"Міжнародний технологічний
університет «Миколаївська
політехніка»"**ПОТИШНЯК**Олена Миколаївна
potyshnjak3709z@gmail.comд.е.н., професор, Харківський
національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра
Василенка**ПОЛЯКОВА**Євгенія Сергіївна
riske2074@gmail.comк.е.н., доцент, проректор з науково-
педагогічної роботи, ВНЗ
"Міжнародний технологічний
університет «Миколаївська
політехніка»"

УДК 657

МЕХАНИЗМ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАТРАТ НА ЯКІСТЬ**MECHANISM OF THE QUALITY COST ADMINISTRATION SYSTEM**DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).4](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).4)**TKACHENKO Serhii** – Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution "International Technology University «Mykolaiv Polytechnic»"**POTYSHNIAK Olena** – Doctor of Economics, Professor, Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture**POLIAKOVA Yevheniia** – PhD in Economics, Associate Professor, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution "International Technology University «Mykolaiv Polytechnic»"

Рекомендуемый механизм системы управления затратах в общем виде ориентирован на широкий круг промышленных предприятий и научно-производственных объединений. Его использование позволяет получить экономический эффект от минимизации затрат на качество, а также повысить качество работ по обеспечению качества готовой продукции, то есть непосредственно способствовать повышению хозяйственной эффективности процесса производства и качества работы. Повышение экономического эффекта за счёт решения задачи системы управления затратах в дальнейшем возможно при условии её реализации на основе теории функционально развитого контроля (менеджмента), превращения статической модели координирования затрат в динамическую (целевую).

* * *

Посилення впливу виробничо-господарського механізму (конструкції) на підвищення господарської ефективності процесу виробництва і якості роботи можливо на основі вибору найбільш дієвих шляхів досягнення високих кінцевих результатів національної економічної системи країни. Одним із таких шляхів виступає включення у систему контрольованих параметрів економічних параметрів менеджменту (управління) витрат на якість, використання яких гарантує системі координування якістю вихід у завдане господарське виправдане становище. Коригування витрат на якість полягає у підтримці встановлених пропорцій між витратами на забезпечення якості (на якість) та неузгодженістю показників якості робіт, що досягається контролем за рівнем дефектів, підтриманням певних умов, правил та норм, відповідних оптимальному режиму проведення робіт із забезпечення якості та оптимальною величиною витрат. Процес забезпечення якості заснований на класифікації, представленій колом робіт, спрямованих на забезпечення якості засобів праці, предметів праці, живої праці та інформаційних даних на усіх стадіях виробництва. Методика встановлення витрат заснована на виборі об'єкта калькулювання і калькуляційних одиниць. Подання роботи стосовно забезпечення якості як об'єкта калькулювання, а години роботи або загального обсягу робіт як калькуляційних одиниць дозволяє у потрібний момент представити у вартісному вираженні як процес забезпечення якості загалом, так й витрати на якість по виробу. Рекомендований механізм системи управління витрат у загальному вигляді орієнтований на широке коло підприємств та об'єднань, а його використання дозволяє отримати ефект від мінімізації витрат на якість, а також підвищити якість робіт по забезпеченню якості продукції, тобто безпосередньо сприяти підвищенню ефективності виробництва та якості роботи. Підвищення ефекту за рахунок вирішення завдання системи управління витрат надалі можливе за умови її реалізації на основі теорії квестури, перетворення статичної схеми контролю витрат у динамічну.

* * *

Strengthening the impact of the production and economic mechanism on increasing the economic efficiency of the production process and the quality of work is possible on the basis of choosing the most effective ways to achieve high end results of the national economic system of the country. One of these ways is the inclusion in the system of controlled parameters of the economic parameters of quality cost management, the use of which guarantees the quality coordination system to reach a given economically

justified state. Adjustment of quality costs consists in maintaining the established proportions between the costs of quality assurance (quality) and the mismatch of work quality indicators, which is achieved by controlling the level of defects, maintaining certain conditions, rules and norms corresponding to the optimal mode of work on quality assurance and the optimal value costs. The quality assurance process is based on a classification represented by a range of activities aimed at ensuring the quality of tools, objects of labour, living labour and information data at all stages of the production process. The costing methodology is based on the selection of the costing object and costing units. Representation of work on quality assurance as an object of calculation, and hours of work or total amount of work as calculation units allows at the right time to present in value terms both the quality assurance process as a whole and the cost of quality for the product. The recommended mechanism of the cost management system in general is focused on a wide range of enterprises and associations, and its use allows to obtain the effect of minimizing the cost of quality, as well as improve the quality of work to ensure product quality, ice directly contribute to production efficiency and quality. Increase of economic benefit at the expense of cost control system solutions of the problem in the future is possible if its implementation on the basis of the theory of functional management development, conversion of static model into a dynamic coordination costs.

Ключевые слова: затраты, качество, менеджмент, механизм, система

Ключові слова: витрати, менеджмент, механізм, система, якість, ціль

Keywords: aim, function, quality, management, mechanism, spending, system

ВСТУПЛЕНИЕ

Усиление воздействия производственно-хозяйственного механизма на повышение хозяйственной эффективности процесса производства и качества работы возможно на основе выбора наиболее действенных путей достижения высоких конечных результатов национальной экономической системы страны. Придерживаясь точки зрения плеяды авторов-исследователей [1-9] и др., отметим, одним из таких путей является включение в систему контролируемых параметров экономических параметров управления затрат на качество, использование которых гарантирует системе координирования качеством выход в заданное хозяйственно оправданное состояние.

Корректирование затрат на качество заключается в поддержании установленных пропорций между затратами на обеспечение качества (на качество) и согласованием показателей качества работ, что достигается контролем за уровнем дефектов, поддержанием определенных условий, правил и норм, соответствующих оптимальному режиму проведения работ по обеспечению качества и оптимальной величине затрат.

ЦЕЛЬ работы базируется на выработке рекомендаций процесса асsekурации качества основанного на классификации, представленной кругом работ, направленных на обеспечение качества средств труда, предметов труда, живого труда и информационных данных на всех стадиях процесса производства.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Методика установления затрат основана на выборе объекта калькулирования и калькуляционных единиц. Представление работы по обеспечению качества как объекта калькулирования, а часа работы либо общего объема работ как калькуляционных единиц позволяет в нужный момент представить в стоимостном выражении как процесс обеспечения качества в целом, так и затраты на качество по изделию.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Величина и структура затрат на качество определяются как объемом соответствующих функций обеспечения качества, так и стоимостью результатов их осуществления – затрат на устранение и исправление дефектов в готовой продукции.

Определение фактических затрат на качество представляет особую трудность, связанную с отсутствием реального механизма определения затрат на качество из существующих статей функции бухгалтерского учёта. Рекомендуемый алгоритм подсистемы бухгалтерского учёта затрат на качество предполагает калькулирование работ по обеспечению качества по укрупненной их классификации, что, в свою очередь, предполагает изучение функций служб и лиц, участвующих в процессе обеспечения качества, локализации обязанностей в масштабе работ по обеспечению качества и описания взаимосвязи затрат на работы по обеспечению качества, определяемые расчётными методами, с существующими статьями бухгалтерского учёта производственных затрат.

Критерием оценки экономически эффективного функционирования системы управления качеством готовой продукции является оптимальный уровень затрат на качество. Построение гипотетической, а затем и эмпирической модели, адекватно отражающей зависимости затрат и эффекта от процесса обеспечения качества, а также учёт требований, предъявляемых к системе управления затрат, позволили рекомендовать для определения оптимальной величины затрат метод максимальной экономии. Применение этого метода в оценке процесса обеспечения качества предоставляет возможность решить целый ряд задач: учесть наилучшее использование возможности национальной хозяйственной системы достижения заданного уровня качества готовой продукции; определить область экономически эффективных значений рассогласования показателей качества работ; установить оптимальное значение отклонения (регулируемой величины) показателя качества работ.

Оценку экономической эффективности систем управления качеством готовой продукции следует рассматривать с точки зрения соизмерения затрат на обеспечение качества и хозяйственного эффекта за счёт его обеспечения. Обе стороны названного соотношения являются сложными составляющими величинами, приводимыми к сопоставимому виду с помощью соотношения, которое возможно выразить в виде формулы (1):

$$\mathcal{E} = \mathcal{E}_u + \mathcal{E}_n \cdot P_{в.и.} + \mathcal{E}_p \cdot T_c, \quad (1)$$

где: \mathcal{E} – показатель суммарного экономического эффекта, грн; \mathcal{E}_u – экономический эффект у изготовителя (за счёт единовременных затрат), грн; \mathcal{E}_n – годовой экономический эффект у изготовителя (производственный хозяйственный эффект), грн/год; $P_{в.и.}$ – период выпуска изделий, качество которых обеспечивается, лет; \mathcal{E}_p – годовой экономический эффект у потребителя (эксплуатационный хозяйственный эффект), грн/год; T_c – срок службы изделий, качество которых обеспечивается, лет.

Основными элементами системы управления затратами являются рассогласование показателей качества работ, затраты на качество, экономический эффект за счёт обеспечения качества. Показатель качества работ характеризует свойства работы, обуславливающие её возможность способствовать выпуску готовой продукции заданного уровня качества. Экономический эффект за счёт обеспечения качества представлен как результат устранения дефектных ситуаций, как предотвращённый ущерб. Затраты на обеспечение качества определяются расчётным путём. Формулы для расчёта затрат регламентируют правила логической и экономико-математической обработки.

Определение обобщенного показателя качества работ основано на использовании коэффициентов весомости, для установления которых применён экономико-математический аппарат множественной корреляции.

Систематическое (планомерное) и обоснованное управление затратами на обеспечение качественных характеристик и технических параметров предполагает их прогнозирование. Метод прогнозирования затрат на качество и дефектов в готовой продукции предоставляет возможность на основе регрессионных зависимостей своевременно скорректировать входные параметры системы управления затратами, наметить пути корректирования, повысить экономическую эффективность процесса обеспечения качественных характеристик и технических параметров.

Процесс обеспечения качества адекватно отражает процесс управления качеством, важной особенностью которого является наличие обратной связи. В качестве инструмента обратной связи должны быть использованы затраты на качество, которые через своего контрагента – службу системы управления качеством будут подавать сигнал о нужде мер контрольного воздействия.

Упорядочивание общих затрат на обеспечение качества основано на оптимизации затрат по работам. Оптимизация затрат основана на методе множителей Лагранжа, в котором целевой функцией является минимум затрат по оптимизируемым работам, а как ограничения используются заданные показатели качества рассматриваемых работ.

Результаты оптимизации затрат являются основанием для разработки конкретных мер, предоставляющих возможность перераспределить затраты на качество между работами самым наилучшим образом.

Консолидирование функции управления затратами возможно при условии связи регламентирования с системой технико-экономического планирования и с концепцией распределения фонда материальногоощереждения.

ВЫВОДЫ

Рекомендуемый механизм системы управления затратами в общем виде ориентирован на широкий круг судостроительных, машиностроительных и приборостроительных промышленных предприятий (объединений), а его использование позволяет получить экономический эффект от минимизации затрат на качество, а также повысить качество работ по обеспечению качества готовой продукции, то есть непосредственно способствовать повышению хозяйственной эффективности процесса производства и качества работы. Повышение экономического эффекта за счёт решения задачи системы управления затратами в дальнейшем возможно при условии её реализации на основе теории функционально развитого менеджмента, превращения статической модели координирования затрат в динамическую.

Список использованных источников

1. Евдокименко А.С., Заруева Л.В., Дереповская Н.С. *Управление затратами на качество строительной продукции: монография.* Новосибирск: Новосибирский государственный архитектурно-строительный университет, 2008. 128 с.
2. Ерохин М.Н., Леонов О.А., Темасова Г.Н. *Управление затратами на качество продукции и услуг предприятий АПК ремонтного профиля: монография.* Ставрополь: Логос, 2020. 132 с.
3. Ефимов В.В., Паймушкина Н.В. *Управление затратами на качество.* Ульяновск: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Ульяновский государственный технический университет, 2009. 118 с.
4. Керимов В.Э., Петрице Ф.А., Селиванов П.В., Керимов Э.Э. *Методы управления затратами и качеством продукции: учебное пособие.* Москва: Маркетинг, 2002. 106 с.
5. Леонова Т.И. *Управление затратами на качество продукции.* Санкт-Петербург: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Санкт-Петербургский государственный экономический университет», 2000. 149 с.
6. Салимова Т.А., Еналеева Ю.Р. *Теория и практика управления затратами на качество.* Саранск: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева», 2007. 155 с.
7. Сараско Е.С. *Развитие управления затратами на качество на промышленном предприятии.* Саратов: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Саратовский государственный социально-экономический университет», 2013. 139 с.
8. Свешников А.Г. *Экономика качества. Управление затратами на качество.* Москва: Академия стандартизации, метрологии и сертификации, 2011. 160 с.
9. Серегин В.Э., Герасимова Е.Б. *Экономический анализ процедур управления затратами на качество продукции промышленного предприятия: монография.* Тамбов: ГОУ ВПО «Тамбовский государственный технический университет», 2009. 79 с.

References

1. Evdokimenko A.S., Zarueva L.V., Derepovskaya N.S. *Cost management for the quality of construction products:*

- monograph. Novosibirsk: Novosibirsk State University of Architecture and Civil Engineering, 2008. 128 p. (in Russian)
2. Erohin M.N., Leonov O.A., Temasova G.N. Cost management for the quality of products and services of enterprises of the agro-industrial complex of the repair profile: monograph. Stavropol: Logos, 2020. 132 p. (in Russian)
3. Efimov V.V., Pajmushkina N.V. Quality cost management. Ulyanovsk: State educational institution of higher professional education Ulyanovsk State Technical University, 2009. 118 p. (in Russian)
4. Kerimov V.Ye., Petrishche F.A., Selivanov P.V., Kerimov Ye.Ye. Methods for managing costs and product quality: a tutorial. Moscow: Marketing, 2002. 106 p. (in Russian)
5. Leonova T.I. Cost management for product quality. St. Petersburg: Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education "St. Petersburg State Economic University", 2000. 149 p. (in Russian)
6. Salimova T.A., Enaleeva Yu.R. Theory and practice of quality cost management. Saransk: State educational institution of higher professional education "Mordovia State University named after N.P. Ogarev", 2007. 155 p. (in Russian)
7. Saraseko E.S. Development of quality cost management in an industrial enterprise. Saratov: Federal state budgetary educational institution of higher education "Saratov State Socio-Economic University", 2013. 139 p. (in Russian)
8. Sveshnikov A.G. The economy of quality. Quality cost management. Moscow: Academy of Standardization, Metrology and Certification, 2011. 160 p. (in Russian)
9. Seregin V.Ye., Gerasimova E.B. Economic analysis of procedures for managing costs for the quality of products of an industrial enterprise: monograph. Tambov: GOU VPO "Tambov State Technical University", 2009. 79 p. (in Russian)

ТРАЧ

Віталій Вікторович
vitaliktrach@gmail.com

УДК 338.984

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ
SCRUM МЕТОДОЛОГІЇ В УПРАВЛІННЯ
ВИРОБНИЦТВОМ ІННОВАЦІЙНИХ
ПІДПРИЄМСТВ

ШВАГІРЕВА

Власта Сергіївна
v.s.shvahireva@mzeid.inTHE MAIN ASPECTS OF THE
INTRODUCTION OF SCRUM
METHODOLOGY IN THE PRODUCTION
MANAGEMENT OF INNOVATIVE
ENTERPRISESстудент, Державний
університет "Одеська
Політехніка"DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).5)старший викладач, Державний
університет "Одеська
Політехніка"*TRACH Vitalii – student, State University "Odesa Polytechnic"**SHVAHIREVA Vlasta – Senior Lecturer, State University "Odesa Polytechnic"*

Історія появи гнучких методологій, а саме SCRUM підходу, починається в слідстві різкого зростання технічного прогресу й нових вимог до ринку інноваційних технологій. У статті розглядається що таке SCRUM в цілому й основні поняття пов'язані з цією сферою. Детально розглянуті три складові, використання яких дозволяє грамотно впровадити SCRUM на виробництво без втрати зайвих ресурсів і потреба в Scrum-майстрі, також наведені приклади й рекомендації з реального досвіду. Вивчено питання впровадження гнучкої розробки в масштабованій компанії. У висновку згадуються компанії які використовують цей підхід, коротко описані основні ідеї досліджуваної методології й потреба у Scrum-майстрі.

* * *

The history of the emergence of agile methodologies, namely the SCRUM approach, begins as a result of a sharp increase in technical progress and new requirements for the market of innovative technologies. Old methodologies are unable to provide flexible, fast and innovative production, as a result of which companies cannot stay in the market. The paper examines in consequence of what the SCRUM methodology appeared, what factors appeared on it and what problem it solved first of all. It also describes what SCRUM is in general, basic concepts, terminology, and events related to this area. Three main components of the modern approach are studied in detail, namely, what is a SCRUM board, what it is, what columns are recommended to be added and how to use it; four types of rallies, what is the main goal of everyone, who should attend them, what questions should be answered and the optimal time for holding; how sprint planning works, what problems may arise and what tools can be used in this case. It describes how to competently introduce the three main components into production, while maintaining high efficiency of teams and the enterprise as a whole, as well as how not to remain without the loss of unnecessary resources. They study who a SCRUM master is and why he is a key person when using the methodology, and who is a product owner and what functions he is obliged to do. The problem of integrating the methodology into large enterprises, where teams of 20 or more people are created, is considered and solved, and the problem of the company's scalability is also solved. Throughout the paper, examples and recommendations from real experience are provided. The conclusion describes what the methodology is and its main ideas, and also touches upon the need for a Scrum-master.

Ключові слова: Інноваційні, технології, SCRUM, управління, програмне забезпечення, оптимізація, гнучкість

Keywords: Innovative, technology, SCRUM, management, software, optimization, flexibility

ВСТУП

Швидкий розвиток інформаційних технологій і поширення їх серед людей призвело до появи проблем нездатності адаптації ринку до нових правил, під час використання старих методологій розроблення. Високий попит і еволюція технологій змусила зробити виробництво гнучкішим і здатним до швидких змін. З'явилася потреба у переосмисленні старих підходів і створення нових методологій, які здатні задовольнити потребу ринків на багато років уперед.

МЕТА статті – розглянути причини появи гнучких методологій і процес формування SCRUM, розглянути основні ідеї SCRUM і грамотне використання у проекті.

РЕЗУЛЬТАТИ

У 21 ст. стрімко змінюється ринок продуктів. Поява нових типів виробництва, а також великий попит ство-

рює нові проблеми. Повністю змінилися правила гри на ринку виробництва. Крім високої якості й низької вартості, компаніям стала важлива швидкість, гнучкість, постійна інновація і створення нових технологій.

Компанії зіткнулися із завданням яке вимагає гнучкого і швидкого виробництва. У 1993 р. з цією проблемою зіткнувся програміст Джефф Сазерленд і його колеги Джон Скамніоталес і Джефф МакКенн. Перед ними стояло завдання розробити нове програмне забезпечення за рекордні 6 місяців і повністю змінити чинну пропозицію. Хоч Сазерленд із колегами і вважаються творцями методології Scrum і завдяки своїй роботі стали відомі на весь світ, проте історія гнучкої розробки почалася за 7 років раніше.

У 1986 р. відомий журнал «Harvard Business Review» опублікував статтю «The New New Product Development Game» («Розроблення нового продукту. Нові правила гри»). Її автори – Хіротакі Такеючі й Ікуджіро Нонака. Стаття починається зі слів – «У сучасному

гіпер конкурентоспроможному світі розробки нових комерційних продуктів важлива швидкість і гнучкість. Компанії все частіше усвідомлюють, що старий, послідовний підхід до розробки нових продуктів не виконується з цією роботою» [1]. Автори статті порівняли нові підходи з американською грою регбі. Цікаво, що термін Scrum, яким пізніше Сазерленд назвав свій підхід, пішов як раз із регбі і є засобом відновлення гри після зупинки, яка була викликана незвичним порушенням правил [2].

Автори статті зуміли «заглянути в майбутнє». Стаття завершується словами «Що нам потрібно сьогодні, так це постійні інновації у світі постійних змін», що ми і спостерігаємо останні 20-30 років у всьому світі.

Стаття «The New New Product Development Game» стала фінальною крапкою для Сазерленда і він почав роботу над гнучкою методологією, яку назвав Scrum. Разом із колегою Кеном Швабер вони впровадили свою методологію в такі компанії як Fidelity Investments, NewsPage, IDX Systems, PatientKeeper і Individual Inc. Пізніше, на конференції OOPSLA'95 Сазерленд і Швабер представили статтю «The SCRUM Development Process» («Скрам. Процес розроблення»), а у 2001 р. світ побачив першу книгу за цією методологією – «Гнучка розробка програмного забезпечення по Scrum», від авторів Кена Швабер і Майка Бідла.

Для грамотного впровадження методології Scrum необхідно ознайомитися з термінологією:

– спринт – проміжок часу, радять брати від 1 до 4 тижнів, за якої команда ставить перед собою низку завдань і зобов'язується їх виконати. Довжина спринту підбирається або командою яка розробляє продукт, або Scrum-майстром. Чим коротше спринт, тим гнучкіше розроблення, але збільшується кількість мітингів. Завершується спринт здачею всіх завдань і демонстрацією робочого функціоналу;

– ціль спринту – готова функціональність яку можна продемонструвати в кінці спринту;

– власник продукту (Product owner) – людина, яка наймає команду для розроблення свого продукту. Product owner не втручається у процес розроблення посеред спринтів, але бере участь у початку спринту, під час обговорення завдань і на задачі спринту;

– журнал побажань проєкту (Project backlog) – список побажань, які може додавати кожен учасник Scrum. Іншими словами, можна сказати, що це список усіх функцій, які повинні бути реалізовані у проєкті. За ними повинен стежити власник продукту. Оскільки цей підхід заточений під гнучку розробку, нерідко нове завдання може у списку побажань з'явитися посеред спринту, але воно буде взяте у роботу тільки після обговорення її на майбутніх мітингах;

– журнал побажань спринту (Sprint backlog) – формується власником продукту в момент обговорення роботи на новий спринт. Усі завдання беруться з project backlog. Розробники оцінюють завдання за часом і обговорюють що буде зроблено до кінця спринту;

– scrum-майстер людина яка стежить за правильним використанням гнучкої методології з боку розробників і власника продукту, присутній на всіх мітингах.

Першим етапом реалізації цього підходу є грамотне

використання Scrum-дошки. На ній відображаються усі процеси розроблення. Дошка дає із себе 3 вертикальні колонки: зробити (to do), у роботі (in progress), готове (done). Найчастіше на дошку також додають дві додаткові колонки. User story, колонка, яка формує журнал побажань проєкту. І тестування (testing), в якій лежать готові завдання, але які вимагають тестування. Але ніхто не забороняє додавати свої стовпці. На деяких проєктах можна побачити стовпець готове до розгортання (Ready for deploy). У нього збираються завдання, які готові до використання на реальних пристроях.

Усі завдання переміщуються послідовно з однієї колонки в іншу. У разі проблем під час тестування, завдання з колонки Testing може повернутися в In progress і зажадає додаткової роботи.

Другим етапом до грамотного використання гнучкої методології можна виділити мітинги. Розробники не люблять витрачати час на тривалі обговорення, через це мітинги повинні бути швидкими й лаконічними. На них не прийнято обговорювати деталі свого особистого життя і проблеми, які не стосуються робочих процесів. Існує кілька видів мітингів:

– планування спринту – проводиться на початку кожного спринту. На мітингу обговорюються, які завдання будуть виконані на поточному спринті, яка мета спринту і як її можна буде досягти. Цей вид мітингу за тривалістю не повинен перевищувати 8 год., а саму тривалість команда може вибирати сама. За всім процесом і відхиленнями від правил стежить Scrum-майстер;

– щоденний мітинг – у цього мітингу є набір правил. Він повинен проводитися щодня на початку робочого дня, а його тривалість не повинна перевищувати 15 хв. Для того щоб укластися в 15 хв., кожен учасник команди повинен відповісти на три питання: що я зробив учора, що допомогло нам наблизитися до мети спринту? що я зроблю сьогодні, щоб наблизити досягнення цілі спринту? чи потрібна мені допомога в цьому? чи бачу я будь-які перешкоди, які можуть перешкодити нам досягти цілей спринту? [3].

Scrum-майстер не бере участі у цьому мітингу, але стежить, щоб усі дотримувалися правил і дискусія не відходила від теми.

– огляд спринту – проводиться наприкінці спринту. На цьому мітингу команда демонструє клієнту виконані завдання, обговорює, з якими проблемами зіткнулися і як їх вирішували. Власник продукту може поділитися своїми планами, продемонструвати backlog проєкту й обговорити з командою що слід робити далі;

– ретроспектива спринту – проводиться після мітингу завершення спринту. Product owner може не брати участь, а сам мітинг введе Scrum-майстер. Це корисний мітинг, який часто пропускають. На ньому команда пропонує поліпшення робочих процесів, які можуть використовуватися у наступному спринті. Кожна людина може висловити свій погляд й обговорити інші пропозиції. Наприклад, можна запропонувати використовувати додаткові інструменти для тестування й аргументувати як це покращить процес роботи. Тривалість ретроспективи спринту дорівнює 75 % від години, помноженого на тривалість спринту (в тижнях).

Третім важливим фактором до впровадження Scrum-методології є грамотне проведення планування спринту. Саме на цьому мітингу команда повинна вибрати оптимальну кількість завдань, щоб укластися в терміни і водночас не набрати занадто мало завдань. Водночас для власника продукту важливо, щоб було зроблено якомога більше завдань. Щоб зосередитися на завданнях з високим пріоритетом, власник продукту повинен правильно організувати їх порядок на project backlog, відсортувавши user story у порядку пріоритетів. Для обговорення й остаточного вибору завдань на спринт, команда може використовувати підхід «Покер планування».

Використання Scrum-методів на великій команді. Гнучка методологія дуже добре себе проявляє на невеликих командах, до 7 осіб. Але якщо команда працює над величезним продуктом і налічує 20 осіб? У цьому випадку слід використовувати методологію Scrum of Scrums (SoS). Ідея цього підходу в створенні віртуальної команди. У кожній групі людей вибирається одна людина, яка висувається від цієї групи. Обговорення всіх завдань проводиться як за звичайного Scrum підходу, водночас в кожній групі є свій Scrum-майстер. Він може бути як на кожну групу, так і один на кілька груп. Після обговорення всіх завдань всередині команди, люди, які були обрані від кожної групи збираються на окремому зборі й підсумовують весь результат. Підхід SoS є масштабованим і дає можливість ділити групи на під групи.

ВИСНОВКИ

Scrum-методологія – різновид гнучких методологій, яка знайшла застосування наприкінці XIX ст. і стала користуватися великими виробничими компаніями. Використання цієї методології дозволяє організувати ітераційну розробку продукту, в якого теоретично може бути відсутнім фінальна версія. За такої умови власник продукту завжди знає про поточний статус проекту, усе розроблення прозоре для всіх учасників команди, а всі питання вирішуються на постійних мітингах. Можна виділити наступні ідеї Scrum:

– використовувати спринти для складання списку завдань, які повинні бути виконані. Завдання на спринт беруться з project backlog, а список обговорюється на

початку кожного спринту. Для визначення часу, який витрачається на одну задачу, можна використовувати гейміфіцирований підхід планування;

– використовувати Scrum-дошку для зручного введення розроблення й можливості у будь-який момент подивитися стан проекту. Дошка може бути організована в реальному світі, якщо на проекті невелика кількість людей і всі вони працюють з одного приміщення. Наприклад, цей варіант підійде для стартапів або невеликих команд. Або дошку можна створити в спеціальних ПО до якого відносяться такі продукти як Jira, Trello;

– проводити мітинги для обговорення всіх завдань, проблем. Scrum містить у собі чотири основних види мітингу: планування спринту, щоденний мітинг, задача спринту, ретроспектива спринту. Щоб мітинги не забирали багато часу й були ефективними в інформаційному плані, витрачаючи оптимальну кількість ресурсів, для кожного мітингу існує низка своїх правил, за якими стежить Scrum-майстер.

Список використаних джерел

1. Hirotaka Takeuchi, Ikujiro Nonaka. The New New Product Development Game. URL: <https://hbr.org/1986/01/the-new-new-product-development-game>
2. Beginner's Guide to Rugby. URL: <https://passport.worldrugby.org/?page=beginners&p=12>
3. Ежедневный Скрам. URL: <https://scrumtrek.ru/blog/agile-scrum/scrums-glossary/3720/daily-scrum/>
4. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти: монографія / О.М. Коваленко та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. Вип. 3. 634 с.

References

1. Hirotaka Takeuchi and Ikujiro Nonaka Article “The New New Product Development Game”. URL: <https://hbr.org/1986/01/the-new-new-product-development-game>
2. Beginner's Guide to Rugby. URL: <https://passport.worldrugby.org/?page=beginners&p=12>
3. Daily Scrum. URL: <https://scrumtrek.ru/blog/agile-scrum/scrums-glossary/3720/daily-scrum/> (in Russian).
4. Innovative economics: theoretical and practical aspects: monograph / O.M. Kovalenko, et.al. Kherson: OLDI-PLUS, 2018. Issue 3. 634 p. . (in Ukrainian).

ЗАКОМОРНА

Катерина Олександрівна
k.o.zakomorna@nlu.edu.ua

УДК 342.56

РОГОЗІН

Денис Андрійович
d.rohozin@gmail.comОРГАНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
КОНТРОЛЮ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН:
СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИCONSTITUTIONAL CONTROL IN THE
POST-SOVIET STATES: GENERAL AND
DISTINCTIVE FEATURESк.ю.н., доцент кафедри,
Національний юридичний
університет імені Ярослава
МудрогоDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).6)студент, Національний
юридичний університет імені
Ярослава Мудрого**ZAKOMORNA Kateryna** – PhD in Law, Associate Professor of department, Yaroslav Mudryi National Law University**ROHOZIN Denys** – student, Yaroslav Mudryi National Law University

У статті розглянуто низку питань, що стосуються структури, статусу й повноважень органів конституційного контролю в сусідніх з Україною пострадянських країнах. У роботі проаналізовано чисельність їх складу, визначено коло суб'єктів конституційного подання в кожній із досліджуваних країн. На основі проведеного дослідження запропоновані ідеї реформування статусу та повноважень Конституційного Суду України: пропонується запровадити строковість посади судді та наділити КСУ повноваженнями із вирішення спорів стосовно компетенції вищих органів державної влади.

* * *

This paper discusses a number of issues related to the structure, status and powers of constitutional control bodies in the post-Soviet countries. The differences between these institutions and the body of constitutional control of Ukraine are analyzed. Particular attention is focused on the key features of the constitutional review body in each of the countries. Thus, a key feature of the Constitutional Court of the Russian Federation is its right to abolish normative legal acts not only at the federal level, but also by the subjects of the federation. Studying the provisions of the Constitution of the Republic of Belarus, it should be noted that the Constitutional Court of Belarus is empowered to decide issues on the compliance of acts of the Supreme Economic Court with the provisions of the Constitution. A key feature of the Kazakhstan constitutional review body is the powers it has been given to review only those laws passed by parliament that have not yet been signed by the President. A specific feature of the status of judges of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania is the consolidation of sufficiently high qualifications for candidates in the provisions of the Constitution. No judge can hold office for no more than one term, which is 9 years. The system of constitutional control in Georgia cannot boast of a large number of features. So, they include the absence of a separate section in the Constitution that would regulate the procedure for carrying out constitutional proceedings, as in most countries – only a separate article is devoted to this provision. On the basis of the conducted advancement of the proposition of the idea and the provision of the Constitutional Court of Ukraine, more importantly, from the dispute, the competence of the state bodies is based. It is proposed to propose the lineage of the seat of the court.

Ключові слова: Конституція, конституційний контроль, Конституційний Суд, конституційне судочинство, пострадянські країни**Keywords:** Constitution, constitutional review, Constitutional Court, constitutional legal proceedings, post-Soviet countries

ВСТУП

У світлі конституційної кризи в Україні, що спалахнула наприкінці 2020 р. і триває й донині, на тлі дискусійних рішень Конституційного суду України, спірних законодавчих ініціатив Президента України відносно розпуску складу Конституційного суду України та звільнення його голови, актуальність зазначеної теми важко переоцінити. Також неабияку зацікавленість викликає відсутність закріплених у законі положень, що надавали б Конституційному Суду України повноваження стосовно вирішення спорів про компетенцію між вищими органами державної влади. Слід зазначити, що Україна є однією із досліджуваних нами країн, орган конституційного контролю якої позбавлений таких повноважень. У цьому контексті корисним буде детально проаналізувати основні особливості організації та діяльності вітчизняних органів конституційного контролю та порівняти їх з органами наших пострадянських сусідів: отримати новий корисний досвід, який можна буде впровадити у вітчизняних реаліях та використати як резерви зростання, що й є основним завданням цієї роботи. Теми суміжні із тематикою даної роботи неодноразово ста-

вали предметом дослідження низки російських, білоруських, казахстанських та вітчизняних вчених. Так, зокрема можна виділити роботу Михайла Степановича Кельмана, що має назву «Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права». У дослідженні проведено аналіз актуальної системи конституційного контролю в Україні та країнах європейської моделі конституційного контролю. Звернути увагу також слід на роботу Суліко Валеріївни Пілюк «Сучасні моделі конституційного контролю», у якій детально досліджено поняття, систему та види конституційного контролю на прикладі як країн Західної Європи так і американського континенту. На окрему увагу заслуговує фундаментальна праця Катерини Олександрівни Закоморної, присвячена дослідженню інститутів конституційного контролю в постсоціалістичних країнах Східної Європи, таких як Словаччина, Польща, Чехія, Болгарія та Угорщина. Слід відзначити і праці вчених із досліджуваних нами пострадянських країн: Петра Петровича Миклашевича, голови Конституційного Суду Республіки Білорусь, Ігоря Юрійовича Остаповича, що стосується статусу

Конституційної Ради Казахстану та Айварса Ендзінса щодо конституційного контролю в Литовській Республіці [1-4].

МЕТА статті полягає у встановленні особливостей систем конституційного контролю, існуючих у деяких пострадянських країнах, їх порівнянні з вітчизняними реаліями та з'ясування на основі цих відомостей актуальних шляхів реформування системи конституційного контролю в Україні.

МЕТОДИ

Основним для проведення даного дослідження виступає емпіричний науковий метод, що полягає у зборі та аналізі інформації та її порівнянні з іншими джерелами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конституційний контроль є особливим видом правоохоронної діяльності, що в першину полягає у перевірці законів та підзаконних нормативно-правових актів на предмет відповідності положенням чинної Конституції країни. У різних країнах світу конституційний контроль може здійснюватися найрізноманітнішими державними органами. Так, згідно з положенням ст. 147 Конституції України, органом конституційного контролю, що діє в нашій державі є Конституційний Суд України, наділений виключними повноваженнями стосовно перевірки законів та інших нормативно-правових актів на відповідність Конституції. За своєю структурою орган конституційного контролю України складається із 18 суддів, по 6 з яких призначає на посади Президент України, Верховна Рада України та З'їзд суддів України. У складі Суду діє Велика палата, два Сенати та шість Колегій суддів. Процедура конституційного контролю в Україні реалізується у такий спосіб: суб'єктом права на конституційне подання, якими згідно із законом визнаються 45 і більше народних депутатів, омбудсмен Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Верховний Суд, подається заява до Конституційного Суду України (далі – КСУ) відносно перевірки на відповідність положенням Конституції певного нормативного акту разом з обґрунтуванням зазначеної заяви, а Конституційний Суд розглядає зазначене подання.

Процедура розгляду конституційного подання проходить у декілька етапів: попередня перевірка, що здійснюється Секретаріатом КСУ, далі для кожного подання призначається відповідний суддя-доповідач, який здійснює розгляд подання в Колегії, до якої він входить та яка вирішує питання про відкриття конституційного провадження. Далі вже відкрита справа розглядається відповідним Сенатом або Великою палатою на пленарному засіданні. За результатами розгляду конституційного подання КСУ ухвалює Висновок Суду, що є остаточним та не підлягає оскарженню. Крім цього, слід окремо звернути увагу на закріплене законом право пересічних громадян подавати до КСУ конституційні скарги у випадку ймовірної невідповідності нормам Конституції, застосованого до них у судовому рішенні, закону [4, 5].

Розглянувши загальні риси здійснення конституційного контролю в Україні, перейдемо до розгляду

цієї процедури в наших пострадянських країнах-сусідах. Так, ми розглянемо особливості органів конституційного контролю Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Литовської Республіки та Грузії.

Звернувшись до положеннями ст. 125 Конституції Росії, дізнаємося, що Конституційний Суд Російської Федерації (далі – КС РФ) є вищим судовим органом конституційного контролю в Росії. КС РФ за своєю структурою складається з 11 суддів (яких призначає верхня палата парламенту – Рада Федерації, за поданням Президента Російської Федерації). Слід також зазначити, що цікавою особливістю є розташування з 2008 р. КС РФ не у столиці Російської Федерації Москві, а у Санкт-Петербурзі, що є нетиповим для судів конституційної юрисдикції у пострадянських країнах. Як зазначається у вищенаведеній статті Конституції Росії та в положеннях Федерального Конституційного Закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації», основним завданням КС РФ є перевірка на відповідність чинній Конституції різноманітних нормативно-правових актів: федеральних та федеральних конституційних законів, актів, що видаються Президентом Росії, Радою Федерації, Державною Думою, Урядом Російської Федерації. Водночас також можна зазначити, що оскільки Росія за формою адміністративно-територіального устрою є федерацією, то відповідно й КС РФ наділений повноваженнями перевіряти на відповідність Конституції закони та конституції окремих республік та суб'єктів у складі Російської Федерації. Крім цього, слід звернути увагу на те, що КС РФ наділений і повноваженнями для перевірки міжнародних договорів Росії, які ще не вступили в силу, що перегукується із відповідними повноваженнями Конституційного суду України. Додатково треба зазначити, що згідно з положень частини 3 ст. 125 чинної Конституції Росії, КС РФ наділений повноваженнями для розгляду спорів про компетенцію, що виникають між федеральними органами державної влади, між органами державної влади федерального та регіонального значення та між вищими державними органами суб'єктів федерації. Як зазначає у своїй роботі К.О. Закоморна, посилаючись на дослідження Ю. Юдіна та М.С. Бондаря, такі повноваження роблять КС РФ так би мовити «незалежним арбітром», який вирішує питання стосовно спорів між органами державної влади у легальній площині. Звернемо увагу, що під час реалізації зазначеного повноваження, конституційне судочинство відіграє роль так званого «суду над владою», оскільки, вирішуючи часто дискусійні питання, КС РФ не може не зачіпати статусні інтереси вищих органів влади, що у свою чергу викликає негативне ставлення цих органів. Суб'єктами права на конституційний запит у Росії визнаються Президент Росії, Рада Федерації та Державна дума в цілому або не менш як п'ята частина від складу їх senatorів або депутатів, Верховний Суд Російської Федерації, а також органи законодавчої та виконавчої влади суб'єктів федерації [2, 6].

Стосовно органу конституційного контролю Республіки Білорусь (далі – РБ), то ним згідно із положеннями ст. 116 чинної Конституції Республіки Білорусь є Конституційний Суд Республіки Білорусь (далі

– КС РБ). За складом, до КС РБ входять 12 суддів, 6 з яких призначаються Президентом РБ, а інші 6 обираються верхньою палатою парламенту РБ – Радою Республіки. Згідно з положенням зазначеної статті, КС РБ наділений правом розглядати питання стосовно відповідності положенням Конституції РБ актів Президента РБ, актів Ради Міністрів РБ, Верховного Суду, Генерального Прокурора, будь-якого іншого акту державного органу. Цікавим також є повноваження надані суду для перевірки конституційності актів Вищого Господарського Суду, що не зустрічається в інших розглянутих нами системах конституційного контролю. Також можна зазначити, що КС РБ не наділений повноваженням розглядати спори стосовно компетенції вищих державних органів, на відміну від органу конституційного контролю північного сусіда [7].

Розглядаючи положення Конституції Республіки Казахстан, слід звернути увагу на нетипову назву даного органу: Конституційна Рада Республіки Казахстан (далі – КР РК). Її статус законодавчо закріплено в положеннях VI Розділу Конституції, що складається з 4 статей. Як зазначає у своєму дослідженні Ігор Остапович, за структурою КР РК складається із 7 осіб, які обираються на 6 років, водночас половина його складу оновлюється кожні 3 роки. По два члени КР РК призначаються верхньою (Сенат) та нижньою (Мажліс) палатами парламенту Казахстану. Ще два члени та голова Конституційної Ради призначаються Президентом Республіки Казахстан. Наголосимо також на тій особливості, що полягає в тому, що постійними членами КР РК за посадою є экс-президенти Республіки. Посада члена КР РК базується на принципах імунітету від кримінальної та адміністративної юрисдикції та несумісності із депутатським мандатом, іншою оплачуваною роботою, крім викладацької, наукової або творчої діяльності. Стосовно повноважень Конституційної Ради у сфері конституційного контролю, то слід звернути увагу на цікаву особливість, яка полягає в тому, що КР РК має право розглядати питання стосовно конституційності лише тих законів, що ще не підписані Президентом Казахстану. Так, закони, визнані неконституційними не можуть бути підписані головою держави. Крім того КР РК наділена повноваженням розглядати питання стосовно відповідності Конституції постанов парламенту, а також міжнародних договорів Казахстану до їхньої ратифікації. Такі перевірки КР РК вчиняє не з власної ініціативи, а за поданням визначених Конституцією суб'єктів: Президента Республіки, Прем'єр-міністра, Голів палат парламенту або п'ятої частини всіх депутатів та сенаторів парламенту [8].

Ще однією країною, органи конституційного контролю якої нами буде розглянуто, є одна з країн Прибалтики – Литовська Республіка. Питанням, що стосуються статусу Конституційного Суду Литви (далі – КСЛ), присвячено восьмий розділ Конституції Литви. Із дослідження литовського вченого Айварса Ендзінса, яке стосується розподілу динамічної рівноваги між державними інституціями Литви, що КСЛ складається із 9 суддів, строк повноважень яких складає 9 років. Кожні 3 роки оновлюється третина складу суддів. Жоден суддя не може перебувати на

посаді більше одного строку. Призначаються всі 9 суддів парламентом Литви – Сеймом, до якого по 3 кандидати подають Президент Литовської Республіки, Голова Сейму та голова Верховного Суду. Пропозицію стосовно кандидата на пост голови Конституційного Суду подає до Сейму Президент Республіки. Члени КСЛ під час виконання своєї діяльності користуються таким самим імунітетом, як і депутати парламенту, а вимоги до зазначених осіб ґрунтуються на принципах несумісності з іншою оплачуваною чи політичною діяльністю. Хотілося б звернути увагу на зазначені в положеннях Конституції цензи, які висуваються до кандидатів на вакантну посаду судді КСЛ. Така особа повинна бути громадянином Литви, мати вищу юридичну освіту, бездоганну репутацію та стаж роботи за спеціальністю або стаж науково-викладацької діяльності у сфері права не менше 10 років. Відносно самого розгляду питань, що стосуються відповідності положенням Конституції Литви нормативно-правових актів, то слід зазначити, що КСЛ перевіряє конституційність актів Президента Литви – за поданням п'ятої частини депутатів Сейму або на підставі звернення судів, актів Уряду Литви – за поданням п'ятої частини депутатів Сейма, на підставі звернення судів або Президента Республіки та міжнародних договорів Литви – за поданням Президента Республіки.

За такої умови КСЛ має право відмовити в розгляді справи, якщо подання ґрунтується не на правових мотивах. Також звернемо увагу на те, що акт, стосовно якого вирішується питання про конституційність, на час розгляду призупиняє свою дію [9].

Останнім предметом нашого дослідження виступає Конституція та, відповідно, закріплені у ній статус органів конституційного контролю Грузії. Зміст діяльності та структура Конституційного Суду Грузії (далі – КСГ) викладені в положеннях ст.ст. 59 та 60 Конституції Грузії. За своєю структурою КСГ складається з 9 суддів, які обираються строком на 10 років. Трьох осіб призначає Президент Грузії, по 3 особи призначають Парламент Грузії та Верховний Суд. КСГ зі свого складу самостійно обирає голову зі строком повноважень, що складає 5 років. Для осіб, що претендують на зазначену посаду Конституцією визначено певні цензи: особа повинна бути старшою за 35 років, мати вищу юридичну освіту та мати досвід роботи за спеціальністю не менше 10 років. Як зазначено у положеннях вищенаведених статей Конституції Грузії, основним завданням КСГ є перевірка конституційності таких документів: нормативно-правових актів, що стосуються прав людини – за поданням фізичної, юридичної особи або Так званого Народного Захисника (омбудсмена з прав людини) та всіх інших національних та міжнародних нормативно-правових актів – за поданням Президента Грузії, п'ятої частини депутатів Парламенту та Уряду Грузії [10].

Отже, можемо зробити висновок, що системи конституційного контролю у розглянутих нами пост радянських країнах мають як багато спільного, так і багато відмінного. Так, в усіх досліджених країнах реалізована європейська модель конституційного контролю, за якої конституційне судочинство здійснюється не судами загальної юрисдикції, а спеціально

утвореним окремим органом. Як зазначає К.О. Закоморна, підтримуючи позицію А.М. Медушевського, обсяг компетенції як пострадянських, так і постсоціалістичних органів конституційного контролю першочергово залежить від таких факторів, як форма правління, адміністративно-територіальний устрій, розстановка політичних сил у країні, тощо [2].

Так, слід зазначити, що до недавніх змін до Конституції Росії, чисельність суддів КС РФ була найбільшою (19 суддів), а нині складає лише 11 суддів. Це демонструє тенденцію до зменшення витрат на утримання органу конституційної юрисдикції внаслідок відсутності необхідності частого розгляду питань стосовно конституційності державних нормативно-правових актів, що зі свого боку є проявом антидемократичних тенденцій у даній країні. Також про це свідчить і бажання російської влади перенести органи конституційного контролю подальше від столиці держави. Ще однією країною зі схожими домінуючими тенденціями є Республіка Казахстан, де органом конституційного контролю взагалі виступає квазісудовий орган – Конституційна Рада, склад якої є найменшим (7 осіб) серед усіх досліджуваних органів. Також слід зазначити, що до складу Ради, ще й довічно, входять екс-президенти Республіки, що взагалі не є професійними суддями та можуть не мати вищої юридичної освіти. Зовсім інші тенденції можемо спостерігати в таких країнах як Литовська Республіка та Грузія. Так, у зазначених країнах конституційні суди налічують по 9 членів, відносно яких конституційно закріплені доволі високі цензи, та які займають свій пост не більше одного строку, на відміну від України, судді Конституційного Суду якої обираються на довічний основі. Також слід звернути увагу на особливого суб'єкта конституційного подання в Грузії – Народного Захисника. Отже, можна зробити висновок, що Україна, безспірно, повинна брати приклад із країн другої наведеної групи. Так, спираючись на досвід Грузії та Литви, вважаю, що в Україні треба скасувати безстроковість обрання суддів Конституційного Суду, а обмежитися терміном у 9–10 років, із переобранням половини складу кожні 5 років. Таким чином вдалося б побороти проблеми незмінюваності судової влади та геронтократії, що склалися в лавах органу конституційного контролю в Україні. Також українському законодавцеві не зайвим було б наділити вітчизняний орган конституційного контролю повноваженнями стосовно вирішення спорів про компетенцію, що часто стають предметом палких дискусій та вирішень на політичній арені.

ВИСНОВКИ

У роботі проведено аналіз положень систем конституційного контролю, закріплених у Конституціях деяких пострадянських країн. Проведено порівняння з актуальним законодавством, що регламентує діяльність Конституційного Суду України. На цій основі запропоновано наділити КСУ повноваженнями для розгляду справ про компетенцію вищих державних органів та обмежити термін перебування особи на посаді судді Конституційного Суду.

Список використаних джерел

1. Пілюк С.В. Сучасні моделі конституційного контролю.

Форум права. 2012. № 3. С. 550–557.

2. Закоморна К.О. Роль інституту конституційного контролю в забезпеченні стабільності конституційного розвитку (на прикладі постсоціалістичних країн Східної Європи). *Державне будівництво та місцеве самоврядування Збірник наукових праць.* 2011. № 22. С. 96–105.

3. Миклашевич П.П. Развитие конституционного контроля в Республике Беларусь у современных условиях. URL: <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pravo-sovremennoy-belarusi-istoki-uroki-dostizheniya-i-perspektivy/razvitiie-konstitutsionnogo-kontrolya-v-respublike-belarus-v-sovremennykh-usloviyakh/>

4. Остапович И.Ю. Конституционный Совет Республики Казахстан: вопросы теории и практики: автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.02 / Томский государственный университет. Томск, 2005. 25 с.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

7. Конституція Російської Федерації. URL: <http://duma.gov.ru/news/48953/> (дата звернення: 01.05.2021).

8. Конституція Республіки Білорусь. URL: <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyedokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>

9. Конституція Республіки Казахстан. URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution

10. Конституція Литовської Республіки. URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm

11. Конституція Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36>.

References

1. Piluk S. V. Modern models of constitutional control. *Law forum.* 2012. № 3, pp. 550–557 (in Ukrainian).

2. Zakomorna E.A. The role of the institute of the constitutional control in the course of providing the stability of the constitutional development (on the example of post socialist countries of Eastern Europe). *State building and local self-government. Collection of scientific works.* 2011. № 22, pp. 96–105. (in Ukrainian).

3. Miklashevich, P.P. Development of constitutional control in the Republic of Belarus in modern conditions. URL: <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pravo-sovremennoy-belarusi-istoki-uroki-dostizheniya-i-perspektivy/razvitiie-konstitutsionnogo-kontrolya-v-respublike-belarus-v-sovremennykh-usloviyakh/> (in Russian).

4. Ostapovich, I.U. Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan: issues of theory and practice. 2005. 25 p. (in Russian).

5. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (in Ukrainian).

6. On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine of 13.07.2017 № 2136–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (in Ukrainian).

7. Constitution of the Russian Federation. URL: <http://duma.gov.ru/news/48953/> (in Russian).

8. Constitution of the Republic of Belarus. URL: <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyedokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/> (in Russian).

9. Constitution of the Republic of Kazakhstan. URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (in Russian).

10. Constitution of the Republic of Lithuania. URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm (in Russian).

11. Constitution of Georgia. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36> (in Russian).

СКОРОПИСОВА
Наталія Ігорівна
natasha_skoropisova@yahoo.com

УДК 347

**ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЛОВОЇ
РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ**

**THE CONCEPT AND MAIN CHARACTERISTICS OF THE
CORPORATE REPUTATION OF LEGAL ENTITIES IN UKRAINE**

аспірантка, Національний юридичний
університет України ім. Ярослава
Мудрого

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.5\(2\).7](https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).7)

SKOROPYSOVA Natalia – postgraduate student, Yaroslav Mudryi National Law University

У статті досліджуються питання, пов'язані з походженням поняття «ділова репутация юридичних осіб» у правовій науці. Аналізуються основні підходи визначення місця ділової репутации в системі нематеріальних благ. Обґрунтовується теза стосовно того, що ділова репутация перетворилася в цінний актив юридичної особи з майновим змістом, котрий може бути оцінений у грошовому еквіваленті і використаний у цілях отримання прибутку (гудвіл).

Здійснено аналіз юридичної практики відносно підстав для задоволення позову стосовно захисту ділової репутации та ситуацій оспорювання прийнятих судових рішень. Зважаючи на законодавчі прогалини в статті висловлюється думка, що ділова репутация юридичної особи потребує належного правового регулювання, яке враховувало б потреби цих суб'єктів права, специфіку їх суспільних відносин і було здатне регулювати питання, пов'язані із захистом права юридичної особи на ділову репутацию.

* * *

The paper examines issues related to the origin of the concept of «business reputation of legal entities» in legal science. This concept, on the one hand, acts as a moral and philosophical category, and on the other, it is an object of civil rights and intangible benefits. This is explained by the most important role in the system of ensuring, implementing and protecting the rights and freedoms of subjects of civil legal relations.

It is specified that the level of protection and the degree of protection of intangible benefits appropriate to legal entities reflects the level of development of the category of civil society, the legal and social model of any state. It is difficult to imagine the successful activity of a legal entity without a positive business reputation. The results of economic activity depend on how the given subject of law is perceived by the counterparties (existing and potential).

The main approaches to determining business reputation in the system of intangible benefits are analyzed. The legal nature of business reputation and its constituent elements in the context of the category of intangible goods, as an integral element of the civil category, are determined. Indeed, at present, in the conditions of the development of a free market economy and high competition, the protection of the business reputation of a legal entity is one of the main factors affecting the establishment and support of successful and stable business activities.

The thesis is substantiated that business reputation has become a valuable asset of a legal entity with property content, which can be valued in monetary terms and used to generate profit (goodwill). The analysis of legal practice regarding the grounds for satisfying a claim for the protection of business reputation and situations of challenging the adopted court decisions is carried out.

Despite the legislative gaps, the paper expresses the opinion that the business reputation of a legal entity requires proper legal regulation, which would take into account the needs of these subjects of law, the specifics of their public relations and would be able to regulate issues related to the protection of the right of a legal entity to business reputation.

Ключові слова: ділова репутация, честь, гідність, нематеріальне благо, гудвіл, захист, оціночні судження

Keywords: business reputation, honor, dignity, intangible good, goodwill, protection, value judgments

ВСТУП

Питання забезпечення захисту прав і свобод у сфері захисту ділової репутации завжди викликали підвищений інтерес серед правознавців, соціологів, істориків, філософів, громадських і державних діячів. Дане явище імплементується з особливо важливим ступенем комплексного і всебічного дослідження питань, пов'язаних із побудовою в правовій державі, в якій реалізується принцип верховенства права, а також визнаються основні права і свободи громадян, а також захист цих прав, є одним з основних напрямів державної політики. Особливу соціальну значущість обраної проблематики надає та обставина, що чинне законодавство у вигляді норм ст. 90 Цивільного кодексу України застаріло і знаходиться у повному протиріччі зі зміненими суспільними відношеннями. Зокрема, зазначена правова норма лише передбачає правовий захист ділової репутации юридичної особи за

аналогією з охороною немайнових благ фізичної особи, що є необґрунтованим у силу відмінностей їх правової природи. Існує потреба у комплексному дослідженні поняття «ділова репутация юридичної особи», зокрема дослідження суспільних відносин з приводу даного об'єкта і його правової природи з метою вироблення найбільш підходящого правового режиму. Очевидно, що для вирішення даної проблеми необхідно провести комплексне дослідження ділової репутации юридичної особи та створення механізму відновлення її порушеного права, який служив би цілям здійснення компенсаторно-відновлювальної функції цивільного права.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Не зважаючи на великий пласт наукових досліджень, досі в науці не сформоване узгоджене розуміння ділової репутации юридичних осіб, що зумовлює необхідність дослідження даного поняття. Зокрема,

науковець Р.О. Стефанчук, характеризуючи поняття ділова репутація, зазначає, що це суспільна оцінка ділових якостей особи, яка ґрунтується на інформації про її професійну придатність, здатність виконувати взяті на себе зобов'язання, якість, своєчасність та повноту виконаної нею роботи, надаваних нею послуг та виконання інших взятих на себе зобов'язань, вміння тримати дане слово та бути надійним партнером у зобов'язальних правовідносинах у сфері підприємництва [1]. М.К. Галантич навпаки вважає, що ділова репутація висловлює загальну думку про окрему особу, групу або колектив людей, що склалася на підставі оцінювання якості продукції, роботи, вчинків, переваг і недоліків будь-якої роботи [2]. Схожу правову конвенцію визначають інші науковці, котрі вказуючи на поняття «ділова репутація» розкривають її суть через благо, що проявляється в професіоналізмі, професійній відповідальності, здатності тримати своє слово, дане іншим особам та бездоганне виконання будь-яких зобов'язань [3]. Водночас М.М. Малейна, визначаючи зміст категорії «ділова репутація», вказує на те, що це певний «набір якостей і оцінок, з якими їх носій асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег із роботи, шанувальників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) і персоніфікується серед інших професіоналів у цій галузі діяльності» [4]. Деякі автори під час визначення права ділову репутацію зробили висновок, що це право входить у зміст цивільної правоздатності [5] або є «елементом правоздатності» [6].

І саме поняття «ділова репутація», визначення якої надали вищевказані науковці у галузі права, розглядається в цій роботі з метою дослідження питання про її належність у системі забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод юридичної особи, як суб'єкта цивільних правовідносин.

МЕТА дослідження – уточнення визначення поняття «ділова репутація юридичної особи», її правової природи та визначення.

Завданням дослідження виступає: всебічне вивчення та визначення ділової репутації юридичної особи у системі немайнових благ. Дана тема привертає увагу широкого кола науковців. Проте у більшості робіт немає єдиної думки з відповідного поняття.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження застосовувалися методи логічного узагальнення інформації, аналізу та вивчення наукових праць вчених, групування джерел інформації, системний підхід до формування висновків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сучасному етапі розвитку цивілістичної науки, науковці не можуть прийти до однозначного висновку стосовно правової природи ділової репутації. Так, юридична наука у своєму змісті визначає ділову репутацію як чинник, завдяки якому можна розрізнити між собою суб'єктів цивільного права. Водночас, якщо брати до уваги юридичних осіб (приватного чи публічного права), то в даному випадку ділова репутація надає можливість ідентифікувати даних суб'єктів, відрізнити їх від окремо визначеної організації. Актуальністю даної теми є встановлення особливостей

застосування норм цивільного права, які регулюють право на ділову репутацію юридичних осіб, визначення місця ділової репутації в системі об'єктів цивільного права.

Поняття «ділова репутація» з'явилося у праві в пострадянський час (у 1991 р. цей термін був введений в Основи громадянського законодавства СРСР) і відображало нові соціальні та соціально-психологічні реалії. Саме тому в юридичній літературі ділова репутація пов'язується найчастіше з оцінкою суспільства відображення ділових якостей юридичної особи в суспільній свідомості, яка формується переважно завдяки його активній діяльності у сфері підприємництва та відображених у суспільній свідомості.

Якщо звернутись до основ, які регулюють сучасні цивільні правовідносини, а саме Цивільний кодекс України, то даний нормативно-правовий акт, відносить ділову репутацію до нематеріальних благ. За змістом ч. 2 ст. 269 Цивільного Кодексу України нематеріальні блага не можуть мати грошовий еквівалент [8].

Заразом в юридичній літературі зазначається, що права на такі об'єкти, як ім'я, зображення, честь, ділова репутація, особисті папери, житловий простір, кореспонденція, інформація, автономність юридичної особи, її найменування, інші оборотоздатні об'єкти особистих немайнових правовідносин можуть мати й майнову природу, оскільки ці блага можуть бути оцінені у грошах [9]. Подвійна природа особистих немайнових правовідносин поряд з оборотоздатними об'єктами [10], дала можливість деяким дослідникам встановити подібність їх із правовідносинами інтелектуальної власності [8].

Український законодавець у нормах цивільного права чітко визначив здатність юридичної особи мати права на недоторканність ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію, на найменування тощо. Сучасні наукові дослідження, присвячених цій проблематиці, вказують на те, що юридичні особи здатні мати поміж іншого, і деякі особисті немайнові права [5]. Адже якщо звернутись до Конституції України, яка визначає право кожного на однакові юридичні можливості, то за загальним правилом, як фізичні, так і юридичні особи мають рівні правові можливості у здатності мати не тільки майнові, а й особисті немайнові права. За такої умови обсяг особистої немайнової правоздатності юридичної особи окреслюється (уточнюється) її природою.

Однак необхідно зазначити, що у визначеному спектрі особистих немайнових прав, юридичній особі, зокрема, не притаманне право на свободу вибору місцезнаходження (фізична особа має право на місце проживання), право на свободу пересування та право на повагу честі та гідності.

З огляду на положення Цивільного кодексу України юридична особа не може мати право на свободу пересування у тому обсязі, яке дане право застосовується до фізичних осіб. Так, відповідно до ст. 93 Цивільного кодексу України, місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництвом) та здійснюється управління й обліку.

Слід враховувати, що норми чинного законодавства оперують поняттями «місцезнаходження юридичної особи» й не містять визначень щодо «фактичної» чи «юридичної» адреси юридичної особи. Законом України від 3 березня 2005 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» внесено зміни до ст. 88 Цивільного кодексу України, ч.ч. 2 та 4 ст. 57 Господарського кодексу України, які передбачають виключення відомостей про місцезнаходження юридичної особи із переліку відомостей, що мають обов'язково міститися в установчих документах юридичної особи.

Стосовно права на свободу пересування, то дане нематеріальне право неможна віднести до тих прав, які належать юридичній особі, оскільки сама по собі організація у просторі фактично пересуватись не може, переміщується тільки її працівники, члени органів управління та інші особи, які мають відношення до відповідної організації, які є фізичними особами.

За приписами Основного Закону нашої країни, ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводження чи покарання. Зважаючи на даний припис, можна зробити висновок, що гідність як немайнове право належить виключно фізичній особі. Вважається, що на міжнародному рівні презумпція гідності людини вперше була закріплена у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р., яка має наступний зміст: «Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах». Щоправда, ще в преамбулі Статуту ООН 1945 р. однією з головних цілей проголошувалося, зокрема: «... затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості».

З честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, зазначене визначення міститься в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Так, можна стверджувати, що честь як цивільно-правова категорія характеризує виключно фізичну особу як носія даного нематеріального блага.

Отже, ділова репутація є єдиним з елементів складової частини немайнових прав, який має відношення до юридичної особи. Водночас особливістю ділової репутації є те, що остання формується виключно на теренах підприємницької діяльності. Саме у рамках підприємницької діяльності можна розкрити увесь спектр елементів ділової репутації у повному обсязі, через її вартісну характеристику. Даний факт підтверджується тим, що ділова репутація є обороноздатною, та може бути предметом цивільно-правового договору, як-от договору концесії, укладеного виключно із суб'єктом, який здійснює підприємницьку діяльність.

За цих обставин головною ознакою діловою репутації, від інших немайнових благ, є те, що ділова репутація має вартісну характеристику, вона враховується в якості нематеріального активу організації.

Юридична особа створює ділову репутацію власними зусиллями, тому вона є засобом їх індивідуалізації. Ділова репутація не статична, а схильна до

змін: підвищень і падінь. Вона може бути скоригована, оскільки залежить від зусиль усіх її співробітників і поширюється на кожного з них.

Ділова репутація юридичної особи – комплексна характеристика, багатогранна і складна в ідентифікації та оцінюванні. В її формуванні прямо або побічно бере участь ринок – зовнішній фактор стосовно організації. Тому виділяють дві складові ділової репутації – внутрішню, що характеризує конкретну організацію, і зовнішню, обумовлену ринком відносно цієї ж організації як господарюючого суб'єкта.

У літературі ділова репутація визначається у загальному вигляді, як набір якостей і оцінок, з якими їх носій асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег із роботи, шанувальників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) і персоніфікується серед інших професіоналів у цій галузі діяльності [6].

Отже, можна стверджувати, що ділова репутація – нематеріальне благо, яке представляє собою позитивну громадську оцінку ділових і професійних якостей, діяльності особи. Оцінка ділової репутації підприємства – це величина, на яку вартість юридичної особи перевищує ринкову вартість фінансових та матеріальних активів підприємства, яка відображена в бухгалтерській звітності. Інакше кажучи, процес формування ділової репутації (гудвіл) юридичної особи пов'язаний із її комерційною природою, оскільки з метою створення даного немайнового блага, будь-яка організація повинна, зокрема, підвищувати якість товарів та послуг, належним чином виконувати обов'язки за договірними правовідносинами, формувати належні ділові зв'язки як-то в корпоративній сфері, так і із державними органами та органами місцевого самоврядування. Дані активні дії мають своїм наслідком підвищення прибутку організації, появи нових контрагентів та споживачів, підвищення рівня виробництва товарів, робіт та послуг, тобто є невід'ємною частиною підприємництва. Суб'єкт, який створює дане немайнове благо, є офіційно визнаний державою, як особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, шляхом проведення відповідних реєстраційних дій відповідно до вимог Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Отже, ділова репутація, як класичне немайнове благо, обумовлює появу нового якісного класу юридичних осіб, які своїми активними діями отримують економічний прибуток, та формують інші якісні характеристики ділової репутації, відмінні від тих, які закладені законодавцем у цивільному кодексі.

Водночас необхідно зауважити, поза підприємницькою діяльністю, існує професійна репутація, яка має схожі риси із діловою репутацією, однак між даними категоріями неможливо встановити знак рівності. Професійна репутація – є оцінкою, яка формується в суспільстві стосовно відокремленого індивіда (фізичної особи), дозволяючи останньому займати відповідне положення в суспільстві, та відповідно володіти певними соціальними пільгами, які покращують його стан.

Ділова репутація для юридичної особи виступає важливим елементом побудови ринкової стратегії,

яка визначає успішність господарської діяльності. Будь-який негативний вплив на ділову репутацію юридичної особи може призвести до втрати клієнтів, а значить до суттєвих збитків. Не випадково анти-монопольне законодавство містить поняття «ділової репутації», оскільки в практиці нерідко трапляється «замах» на ділову репутацію суб'єктів господарювання в результаті нечесної конкурентної боротьби.

Судові спори, пов'язані із захистом ділової репутації, мають важливе суспільно-політичне значення і привертають до себе пильну увагу громадян та засобів масової інформації. Розвиток інформаційних технологій створив можливість для кожної особи поширювати інформацію будь-якого змісту серед необмеженого кола людей, що призводить або може призвести до неправомірного зловживання такою можливістю. Нерідко відновити права, порушені поширенням недостовірної інформації, можливо у досудовому порядку, проте у більшості випадків єдиною можливістю відновлення прав є звернення за захистом до суду.

Основним національним нормативно-правовим підґрунтям, яке регулює відносини стосовно захисту ділової репутації, є Конституція України та Кн. 2 Цивільного кодексу України ст. 299 Цивільного кодексу України із кореспондуванням до ст. 94 Цивільного кодексу України, норми яких забезпечують право юридичної особи на недоторканність своєї ділової репутації.

Юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову стосовно захисту ділової репутації, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі в будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Крім зазначених вище нормативно-правових актів, під час розгляду справ про захист ділової репутації юридичної особи судді також застосовують, зокрема, закони України: «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про захист економічної конкуренції» та інші нормативно-правові акти. Із перелічених вище нормативних актів у судовій практиці рідко застосовується Закон України «Про захист економічної конкуренції», який специфічно надає певним суб'єктам господарювання право на захист ділової репутації через регулювання конкурентних засад на ринку. Так, відповідно до ст. 20 Закону України «Про захист економічної конкуренції» суб'єктам господарювання, що мають значно більший ринковий вплив порівняно з малими або середніми підприємствами, які є їх конкурентами, забороняється створення перешкод у господарській діяльності малим або середнім підприємствам.

Тож, законодавець надав «зелене світло» господарській діяльності юридичних осіб, які не мають великий вплив на ринок (суб'єкт господарювання, дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)

за останній фінансовий рік чи вартість активів якого не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро, визначеної за курсом Національного банку України, що діяв в останній день фінансового року, якщо на ринках, на яких діє цей підприємець, є конкуренти зі значно більшою ринковою часткою) тим самим створив дискреційні межі, які не можуть перетинати суб'єкти господарювання, що мають значно більший ринковий вплив. У протилежному випадку, запуститься механізм із розгляду даних Антимонопольним комітетом України та в разі доведення обставин, прийняття даним органом відповідного рішення, яким буде встановлено не тільки суб'єктивну й об'єктивну сторону вчиненого правопорушення, вину в діях юридичної особи, а й причинний зв'язок між зазначеними елементами.

Нанесення шкоди діловій репутації юридичній особі відноситься до надзвичайно поширених діянь, які завдають серйозних репутаційних і економічних збитків, що підриває основи добросовісної конкуренції. Тому вважаю, що зміст ч. 2 ст. 94 Цивільного кодексу України має виглядати наступним способом: «Захист особистих немайнових прав юридичної особи, що підривають ділову репутацію юридичної особи у зв'язку із завідомо неправдивим повідомленням або неумисним повідомленням недостовірної інформації щодо її уповноваженої (посадової чи службової) особи про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» у порядку, передбаченому цим Законом, здійснюється в такому самому обсязі, що й особистих немайнових прав фізичних осіб».

Із загального правила із захисту ділової репутації існує одне правове виключення, яке має назву «оціночне судження». Відповідно до ч. 2 ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» оціночними судженнями, за винятком образи чи наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Отже, згідно зі ст. 277 ЦК України не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки й поглядів відповідача, неможна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини, особливо якщо такі висловлювання стосуються публічної особи або посадової особи рівня суспільного значення та її діяльність становить суспільний інтерес.

Наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень неможна. Що ж стосується оціночних суджень, що вимогу неможливо виконати, і вона є порушенням самої свободи поглядів, яка є основою складовою права, гарантованого ст. 10 Конвенції (рішення Європейського суду з прав людини від 8 липня 1986 р. в справі «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria).

Отже, поширення «оціночних суджень» повинно оцінюватись із погляду суспільно відповідальної поведінки будь-якої особи перед суспільством, а аналіз таких висновків повинен здійснюватися суспільством на основі всієї інформації, отриманої з різних джерел. Даний висновок підтверджений у постанові Верховного Суду у справі № 757/22307/17-ц.

У судовій практиці виникають певні труднощі відносно розмежування поширених відомостей (інформації або публікації) стосовно наявності оціночних суджень автора чи тверджень про факти, що має важливе значення для правильного вирішення справи. Правильність думки чи оцінки тієї чи іншої особи може бути предметом думки, оцінки інших осіб, але не предметом повноважень судової влади. Вони можуть оспорюватись у порядку полеміки, зокрема й у друкованому засобі, через радіо чи у телепередачі або іншим адекватним способом.

Водночас судді під час розгляду справ, пов'язаних із захистом права на ділову репутацію юридичної особи, повинні забезпечувати справедливий рівновагу у застосуванні конституційних прав на захист ділової репутації, з одного боку, та свободи слова – з другого.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи вищевикладене, можна стверджувати, що ділова репутація є специфічним елементом немайнових благ, із відмінними від загальних дефініцій особливостями немайнових благ. Деякі автори, характеризуючи ділову репутацію, зазначають про її належність до об'єктів інтелектуальних прав. У силу того, що ділова репутація не є результатом творчої праці, її можливо віднести до засобів індивідуалізації юридичної особи, які складають систему дій, які здійснюються з метою ідентифікації суб'єкта, його діяльності з виробництва або реалізації товарів, послуг або робіт. У розрізі викладеного, враховуючи наявність ознак ділової репутації, які є відмінними від немайнових благ, існує нагальна потреба винести регулювання даної правової категорії у відповідну главу Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Стефанчук Р.О. Окремі питання цивільно-правового регулювання захисту честі, гідності та ділової репутації. *Право України*. 1999. № 10. С. 16–19.
2. Галянтич М. Захист ділової репутації: цивільно-правові проблеми. *Право України*. 2001. № 1. С. 97–100.
3. Гражданское право Украины / под. ред. А.А. Пушкина, В.М. Самоиленко. Х.: Основа, 1996. Ч. 1. С. 200.
4. Малейна М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан. Москва, 1991. С. 127.
5. Иоффе О.С. Советское гражданское право. ЛГУ,

1958. С. 101.

6. Егоров К.Ф. Личные неимущественные права граждан СССР. *Ученые записки ЛГУ*. 1953. Вып. 4. № 151. С. 153.

7. Мицкевич А.В. Субъекты советского права. М., 1962. 59 с.

8. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: монографія. Київ: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2006. 440 С.

9. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів: монографія. Харків: Дісаплюс, 2013. 552 с.

10. Сліпченко С.А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица: монографія. Харьков: ФОП Мичурина Н.А., 2011. С. 336.

11. Кодинець А.О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин. Київ: Алєрта, 2016. С. 35.

12. Федюк Л.В. Особисті немайнові права юридичних осіб: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2013. С. 500.

References

1. Stefanchuk R.O. Some issues of civil law regulation of protection of honor, dignity and business reputation. *Law of Ukraine* 1999. № 10, pp. 16–19 (in Ukrainian).
2. Haliantych M. Protection of business reputation: civil law problems. *Law of Ukraine*. 2001. № 1, pp. 97–100 (in Ukrainian).
3. Civil law of Ukraine / ed. A.A. Pushkin, V.M. Samoilenko. Kharkiv: Osнова, 1996. Part 1. P. 200 (in Russian).
4. Maleina M.N. Protection of personal non-property rights of Soviet citizens. Moscow, 1991. 127 p. (in Russian).
5. Ioffe O.S. Soviet civil law. LSU, 1958. P. 101 (in Russian).
6. Egorov K.F. Personal non-property rights of citizens of the USSR // *Scientific notes of LSU*. 1953. Issue. 4. № 151. P. 153 (in Russian).
7. Mitskevich A.V. Subjects of Soviet law. M., 1962. 59 p. (in Russian).
8. Kokhanovska O.V. Theoretical problems of information relations in civil law: monograph. Kyiv: Publishing house Center “Kyiv University”, 2006. 440 p. (in Ukrainian).
9. Slipchenko S.O. Personal non-property legal relations in relation to negotiable objects: monograph. Kharkiv: Disaplyus, 2013. 552 p. (in Ukrainian).
10. Slipchenko S.A. Turnover of objects of personal non-property rights, ensuring the social existence of an individual: a monograph. Kharkiv: FOP Michurina N.A., 2011. 336 p. (in Russian).
11. Kodynets A.A. Civil law regulation of mandatory information relations. Kyiv: Alєрта, 2016. P. 35 (in Ukrainian).
12. Fedyuk L.V. Personal non-property rights of legal entities: monograph. Ivano-Frankivsk: Precarpathian National University. Vasily Stefanik, 2013. P. 500 (in Ukrainian).

Трудові перевірки: типові порушення роботодавців

Labor inspections: typical violations of employers

За умов ринкової економіки кожен суб'єкт господарської діяльності вимушений швидко розвиватись, щоби досягти бажаного результату. Водночас реалізація можливостей заробітку бізнесом має підпорядковуватись положенням законодавства. Зокрема однією з провідних є галузь трудового права. Відповідні правовідносини вирізняються зарегульованістю роботодавця, що відображається за результатами перевірок підрозділів Державної служби України з питань праці.

На початок травня 2021 р. Управлінням Держпраці у Сумській області на предмет трудового законодавства вже перевірено 103 підприємства, та лише 21 акт виявився без порушень. Найбільш типові помилки серед роботодавців:

– виплата заробітної плати з порушенням строків (пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата. Таке порушення є майже в кожного 2-го суб'єкта господарювання);

– заробітна плата працівникам за весь час щорічної відпустки виплачується пізніше ніж за три дні до початку відпустки (ч. 4 ст. 115 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП));

– трудовий договір, укладений на невизначений строк, розривається працівником за відсутності письмового попередження власника або уповноваженого ним органу за два тижні (ч. 1 ст. 38 КЗпП);

– у разі звільнення працівників виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться не в день звільнення. У зв'язку із невивплатою звільненим належних сум під час звільнення в строки, зазначені в статті 116 КЗпП із вини власника або уповноваженого ним органу, останнім невивплачено середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку (ст. 116 КЗпП, 117 КЗпП);

– несвочасне подання повідомлення до органу ДПС про прийняття на роботу працівника (ПКМУ № 413);

– працівників не ознайомлюють із правилами внутрішнього трудового розпорядку на підприємстві (ст. 29 КЗпП);

– не проводиться індексація заробітної плати (ст. 95 КЗпП);

– працівники не повідомлені за 2 місяці про зміну істотних умов праці (ст. 32 КЗпП);

– святкові, понаднормові та нічні не оплачуються відповідно до чинного законодавства (ст.ст. 106-108 КЗпП);

– на підприємствах не складаються графіки відпусток (ст. 79 КЗпП);

– робота у вихідні дні здійснюється без дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) (ст. 71 КЗпП);

– роботодавцем не забезпечується достовірний облік виконуваної працівником роботи (ст. 30 КЗпП);

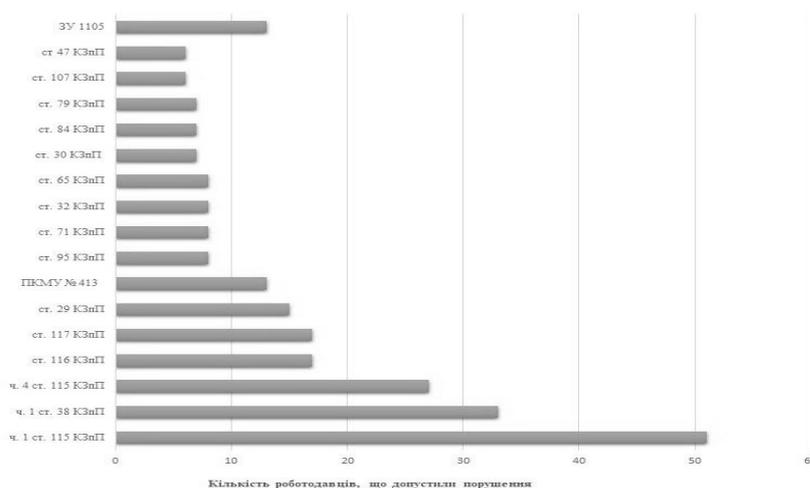
– трудова книжка не видається працівнику в день звільнення (ст. 47 КЗпП);

– відпустка без збереження заробітної плати, становить більш ніж 15 календарних днів на рік (ст. 84 КЗпП);

– працівники відпрацьовують понаднормових більше 120 год. на рік (ст. 65 КЗпП);

– допомога з тимчасової непрацездатності застрахованим особам, які працюють на умовах трудового договору (контракту), інших підставах передбачених законом, виплачується не в найближчий після дня призначення допомоги строк, установлений для виплати заробітної плати.

Вищевказаний перелік порушень уже доволі давно має статус «типового». Водночас стан економічних відносин в Україні зумовлює потребу в приділенні особливої уваги порушенням, що стосуються виплати заробітної плати та розрахунку у разі звільнення. Актуальність зазначеного полягає у поширеності відповідних порушень та необхідності забезпечення економічних інтересів працівників.

Обидва зазначені вище питання регламентовані положеннями КЗпП. Відповідно до вимог ст. 115 КЗпП України, ст. 24 Закону України «Про оплату праці», заробітна плата працівникам повинна виплачуватись не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата.

Згідно зі ст. 116 КЗпП України у разі звільнення працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення. Якщо працівник у день звільнення не працював, то зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Про на-

раховані суми, належні працівникові у разі звільнення, власник або уповноважений ним орган повинен письмово повідомити працівника перед виплатою зазначених сум.

Варто зазначити, що відповідальність за затримку розрахунку під час звільнення передбачена ст. 117 КЗпП України. Так, у разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені у ст. 116 цього Кодексу, за відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Підготував Владислав Рибалко